

PINTÉR ISTVÁN

München és az első bécsi döntés hatása a Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikájára

A második világháborút megelőző esztendőök rendkívül nehéz és bonyolult feladatok elé állították a nemzetközi és benne a magyar munkásmozgalmat is. 1938 márciusában az Anschluss, ezt követően a csehszlovák—német válság, majd München 1938 szeptember végén Európában, főképp pedig Közép-Európában átrendezte a politikai erőviszonyokat, teljesen új nemzetközi feltételeket teremtett: a náci Németország egyértelmű megerősödéséhez és háborús agresszív törekvéseinek nyílt jelentkezéséhez vezetett. Hatása Európa minden országában, különösen pedig a vele mind szorosabb együttműködésben levő Magyarország kül- és belpolitikájában erőteljesen érződött. A magyar uralkodó osztályok megosztottak voltak ugyan a német befolyás növekedésének, főként ennek következtében az ország függetlenségének veszélyeztetését illetően, de egységesek voltak abban, hogy elérkezett az ideje a szomszéd országokkal szembeni területi követelések konkrét valóra váltására. Azt is jól tudták, hogy ez elsősorban Németország támogatásával, főként azzal szövetségben oldható meg. A területi kérdés, a revízió konkrét napirendre kerülése, különösen München után, az eddig is magas hőfokon tartott nacionalizmust az izzásig hevítette. A nacionalizmus a második világháború előestéjén olyan tényezővé vált Magyarországon, amely nemcsak az uralkodó osztályok és a velük szorosan összefonódott középrétegeket kerítette hatalmában és szorított háttérbe minden józan politikai megfontolást, hanem behatolt a dolgozó tömegek körébe is, és döntő többségüket tévútra vezette, a reakció eszközüvé változtatta.

A területi revízió, a nacionalizmus — és egyéb, itt nem tárgyalandó körülmények — rendkívül nehéz helyzet és feladatok elé állították a magyar munkásmozgalmat, elsősorban is annak legális pártját, a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot. Tanulmányunkban — amely egy nagyobb munka része — arra kívánunk választ adni, hogy München és az első bécsi döntés milyen helyzetet teremtett a legális munkásmozgalomban, milyen állásfoglalásra készítette az MSzDP-t és miért tudott átmenetileg a szociáldemokrata mozgalomban is eluralkodni a nacionalizmus.

Az MSzDP-ben München és az azt követő bécsi döntés kiváltotta nacionalizmus megértéséhez — korántsem a teljesség igényével — bizonyos áttekintést kívánunk adni az MSzDP vezetőinek Trianonnal kapcsolatos álláspontjáról, azaz az előzményekről.

Trianon és az MSzDP

Ismeretes, hogy a nemzetközi munkásmozgalom mindkét szárnya: a kommunisták és szociáldemokraták egyaránt elutasították a versailles-i békerendszert. Az imperialista háború olyan termékeként értékelték azt, amely a népek,

a dolgozó tömegek érdekei helyett az imperializmus érdekeit fejezte ki. Az illegálitásban kényszerített Kommunisták Magyarországi Pártja ezen elvi alapon utasította el a trianoni békét és fejtette ki, hogy a nemzeti kérdés, a területi problémák csak az osztálykérdéssel együtt oldhatók meg.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt is elsősorban elvi alapon ítélte el Versailles-t és benne Trianont, de mint legális párt, nem elégedhetett meg az elvi deklarációkkal. Naponként szembetalálta magát az uralkodó osztályok szélsőségesen nacionalista, a felelősséget a történekműveket a forradalmakra hárító, a szomszéd népek és a belső haladó erők ellen gyűlöletet szító propagandájával, ami elől a gyakorlati, a napi politikában sem térhetett ki.

Az MSzDP első — nyilvános — állásfoglalása Trianon kérdésében a békeszerződés aláírásának előestéjén történt. A Népszava 1920. június 3-i vezércikke leszögezte: „A győztes hatalmak békéiből — sajnos — senki sem érzi ki az igazságot és senkiben sincs meg a megnyugvás érzete, ellenkezően mindenki aggodalommal kénytelen a jövőre gondolni, mert a győztesek által diktált békében, valamennyiben, kiemelkedően van meg az új háborúk csírája és ezzel az emberiség általános újabb veszedelme.” Kifejti a vezércikk továbbá, hogy a békeszerződés különösen súlyosan hat a szociáldemokrata mozgalomra, mert lábbal tapossa a nemzetközi szociáldemokrácia elveit,¹ a népek önrendelkezési jogát és a népek, nemzetek együttműködése helyett az erőszakot, egy újabb háború lehetőségét emeli a nemzetközi élet normájának rangjára.²

1922. július 28-án — a választások után összeült — új nemzetgyűlés megnyitásának napján, az immár parlamenti párttá vált MSzDP elvi deklarációt adott ki, amelyben összegezte célkitűzéseit, leszögezte egyes, így Trianon kérdésében is állásfoglalását. Utóbbival kapcsolatban az elvi nyilatkozat 6. pontja kimondta: „Külpolitikai téren elő kívánunk segíteni minden olyan komoly törekvést, amely az igazságtalan trianoni békeszerződés revízióját lehetővé teszi, de ellenezni fogunk minden újabb bonyodalmakkal fenyegető, tehát céltalan, kalandos és veszedelmes vállalkozást.”³ Az ez év decemberében megtartott XXI. pártkongresszus nemcsak megerősítette e deklarációt, de rámutatott arra is, hogy az uralkodó osztályok Trianont felhasználják az országon belül minden demokratikus és haladó mozgalom elfojtására. Trianon jogcímén bűnbakot a forradalmakban látnak és Trianon égisze alatt az uralkodó osztályok a háború alatti és utáni saját felelősségükre felmentést keresnek.⁴

Az MSzDP nehéz helyzetében óvakodott Trianon, a békeszerződés részletesebb elemzésétől. Időről időre megelégedett annak szolid formában való elítélésével. Nem rejtette véka alá azonban, hogy a békeszerződések, a területrendezés Európában, és konkrétan a Duna völgyében nemcsak a politikai, hanem a gazdasági kapcsolatokat is a mélypontra süllyesztette. Ezzel pedig egyéb feszültségek mellett a dolgozó tömegek szociális helyzetének további romlásához is alapot teremtett. Helyesen mutatott rá arra is időről időre, hogy Trianon az uralkodó osztályok, a reakció kezében igen alkalmas manipuláló eszköz arra, hogy minden belső baj forrását belőle származtassa és revíziós programjával, a szomszéd népek

¹ Ez az állásfoglalásuk visszanyúlt az európai szociáldemokrata pártok 1919 januárjában megtartott berni konferenciájához, amely kimondta, hogy a győzteseknek nincs joguk zsákmány fejében területeket követelni. Kimondotta továbbá, hogy vitás területeken népszavazást kell eszközölni. PI Archivum, 696 f. 24. őe. 31—33. l.

² Népszava, 1920. júl. 3.

³ MSzDP XXI. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Népszava kiadás. 1923. 32.

⁴ Uo.

elleni irredenta politikával elterelje a figyelmet magáról az ellenforradalmi rendszer mélyen reakciós jellegéről. Később, a 20-as évek közepétől az MSZDP vezetői a békés revíziót a Népszövetség keretében, a szomszéd népekkel való tárgyalások útján, egyben az ellenforradalmi rendszer felszámolásával, az ország demokratizálásával látták megoldhatónak.

Az ellenforradalmi rendszer konszolidációja után még hosszabb ideig változatlanul passzív szerepet játszott az MSZDP politikájában Trianon kérdése. Az 1925-ös pártkongresszus veti fel először, hogy a békés revízió egyik előfeltétele a szomszéd országokkal, mindenekelőtt Csehszlovákiával és Jugoszláviával⁵ a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok felvétele. Az egészséges gazdasági érintkezés fontos feltétele lehet a gyűlölködés eloszlításának, a normális politikai kapcsolatok megteremtésének.⁶ E téren az MSZDP a maga szerény eszközeivel, az említett országok szociáldemokrata pártjain keresztül a gazdasági kapcsolatok szorgalmazásával és pártjaik közötti jó együttműködés megteremtésével megpróbált példát is mutatni.

Természetesen az MSZDP vezetői egyes megnyilatkozásokon, parlamentben, gyűlésen eltértek a fenti, alapvetően helyes elvektől. A reakció ellenük irányuló rágalom özönét esetenként a szervezett munkásságot is megkísértő, nacionalista kicsengésű replikákkal ellensúlyozták. Addig azonban, amíg a revízió kérdésében az uralkodó osztályok nyílt támogatóra nem találtak, ez a probléma a szociáldemokrata mozgalmon belül nem okozott komolyabb gondot. 1926-ban Rothemere angol lordnak a magyar revízió melletti nyílt kiállása, majd nyomában magyarországi szerepeltetése és ünneplése, később pedig a magyar—olasz kapcsolatok elmélyülése jelentette azt a változást, amikor már az MSZDP eddigi állásfoglalása nem felelt meg a kívánalmaknak. 1927. július 1-én a fővárosi közgyűlésen Peyer Károlyt is ott találjuk a Rothemere lordot üdvözlők és akcióját támogatók között.⁷ Ez a felső szintű megnyilatkozás mind a szociáldemokrata emigrációban, mind az MSZDP hazai ellenzékének soraiban általános nem tetszést szült. Úgy vélték: az MSZDP feladata eddigi elvi platformját, illetve eddigi platformjának szükségességét meg kell változtatni, pontosítani kell, mert nacionalista, revíziós megnyilatkozásokhoz is lehetőséget nyújt. Ezért követelték: Trianon és a magyar külpolitika kérdésében az eddiginél pontosabb, a megváltozott kül- és belpolitikai helyzetet is figyelembevevő álláspont kidolgozását és kongresszuson határozattá emelését.⁸

⁵ Romániával korhad, fasiszta típusú rendszere miatt az MSZDP vezetői alkalmatlannak tartották a gazdasági kapcsolatok felvételét.

⁶ MSZDP XXIII. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Népszava kiadás. 1926. 17. 190—191.

⁷ Peyer Károly üdvözlő beszédében többek között kijelentette: „A trianoni békediktátummal Magyarországgal szemben olyan igazságtalanságot követtek el, hogy ennek az igazságtalanságnak a fenntartása nem lehet örök időkre szóló. Egyetértünk abban, hogy ennek a békeszerződésnek a megváltoztatására minden kínálkozó alkalmat meg kell ragadnunk, és bárholnan jövő segítséget el kell fogadnunk.” Fővárosi Közlöny, 1927. júl. 8.

⁸ A kongresszuson először Madzsar József, aki jól látta, hogy az angol lord szorgoskodása mögött szovjetellenes célok húzódnak meg, kifogásolta a Rothemere-akció támogatását és a pártvezetőség javaslatával szemben követelte mindenféle, a párt elvi álláspontjától eltérő akciótól való tartózkodás kimondását. Még határozottabban lépett fel Kis Jenő, aki ebben a kérdésben Garami és a hazai ellenzék álláspontját is képviselte. Beszédében, amit egyébként a pártvezetőség nem engedett végigmondani, Trianonnal kapcsolatban a következőket mondta: „Természetes, hogy a szociáldemokrata pártban nincs és nem lehet nézeteltérés abban, hogy a népszavazás és a népek önrendelkező jogának álláspontján állunk. Elítéljük az erőszakos békét és azt akarjuk, hogy a népszavazás és a népek önrendelkező joga érvényesüljön. Azonban . . . tiltakozunk kell minden olyan kísérlet ellen, amely a békeszerződések revízióját háborúval akarja keresztülvinni. Minden olyan kísérlet, amely fasiszta vagy imperialista háborús törekvéseket szolgál, mégha békerevizió

Az MSzDP vezetősége részben a párton belüli ellenzék, részben a revíziót követelő polgári csoportok nyomására — a párton belüli ellenzék követelését részben elfogadva — a revízió kérdésében az eddigieknél átfogóbb határozati javaslatot terjesztett a kongresszus elé, amit az el is fogadott. „*A szociáldemokrata párt a trianoni békeszerződés revíziójának alapján áll* — állapítja meg a határozat — és csak a revízió keresztülvitelével látja megoldhatónak ama súlyos külpolitikai, területi, nemzeti, gazdasági és szociális problémákat, amelyeket a győzelem mámorában egyoldalúan megalkotott békeszerződés teremtett. A békeszerződés Közép- és Kelet-Európában a háborús veszély csíráit rejt magában, amelyeknek megszüntetése végett elkerülhetetlenül szükséges a trianoni békeszerződés revíziója. Az európai általános politikai viszonyok a trianoni szerződés revíziójának előfeltételül két követelményt szabnak:

1. a közép- és kelet-európai államok demokratikus átalakulását;

2. a revízióban érdekelt államok békés és kölcsönös megegyezését.

A közép- és kelet-európai államok demokratikus átalakulása és Magyarország demokratikus átalakulása megteremti a szomszédos új államok számára a biztonságot, lehetővé teszi a fokozatos leszerelést és ezzel megteremti azt a politikai légkört, amely a vitás külpolitikai, területi, nemzeti, gazdasági és szociális kérdések kölcsönös és békés megoldására és a szerződés revíziójára alkalmas.

Mindezek alapján a pártgyűlés óva int attól, hogy magánemberek akciójától az ország népe kielégítő eredményt várjon, mert ez csak súlyos és keserű csalódással járhat és a revízió kérdésének az előfeltételek megteremtése nélkül való fölvetése súlyosan ártana az ország külpolitikai érdekeinek.”⁹

A 20-as évek második felében, a Rothemere-akciót követően Magyarországon egyre nyíltabban és határozottabban jelentkezett a revíziós propaganda. Ebben különösen fontos szerepet kapott az 1927-ben megalakult Magyar Revíziós Liga. E szervezet megkísérelte a különböző pártokat, politikai csoportokat is megnyerni abból a célból, hogy a revízió követelésének kérdésében „nemzeti egységfrontot” deklarálhassanak. Ez a szándék, továbbá az MSzDP nyilvános megnyilatkozásai,¹⁰ az 1928-as kongresszusi határozat, amely ugyan elítélte a Rothemere-akciót, de azt is kifejezésre juttatta, hogy a párt a revízió ügyét a korábbiaknál jobban szívén viseli, készítette a Magyar Revíziós Liga vezetőit arra, hogy csat-

álarcában jelenik is meg, kell, hogy a proletárság leghatározottabb, legelkeseredettebb és legelszántabb ellenállásával találkozzék. (Zajos helyeslés.) Ha mármost ilyen külpolitikai helyzet . . .” Peyer itt — a felszólalási idő leteltére hivatkozva — megvonta a szót Kis Jenőtől. Az ellenzék a kongresszus után kiadott röpiratban fejtette ki álláspontját többek között a revízióról is. Ebben elítélte a Rothemere-akciót, kimondták: „nem helyeselhetünk olyan pártpolitikát, amely . . . úgy hallgatásával, mint megnyilatkozásaival egyaránt a külpolitikai egységfront látszatát kelti”. MSzDP XXV. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Népszava kiadás. 1928. 65, 123. A röpiratot lásd: PI Archivum, Szociáldemokrata röpiratok 1928.

⁹ Az MSzDP XXV. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Népszava kiadás. 1928. 6.

¹⁰ A revízió célja „nem lehet egyéb — írja Büchler József a Szocializmusban —, mint az, hogy új határvonal úgy húzassék meg, hogy a magyar lakta vidékek, az egy tömbben élő magyarok visszakерüljenek hozzánk. Nem gondolunk tehát a régi Magyarországra, noha ez sem volna bűn, hiszen erőszakkal, a népek megkérdezése nélkül kerültek ezek az országrészek idegen birtokba. Ha a célt kitűztük magunk elé — folytatja Büchler —, meg kell kérdeznünk, milyen eszközökkel akarjuk ezt elérni.” Büchler az eszközök vizsgálatánál éppúgy elveti a Rothemere-féle megoldást, mint Mussolinival való barátkozást. „Minden megoldás elfogadható — jelenti ki, — ami nem háború, és minden békerevizíós szándékot elutasítunk, ha az egyúttal háborút is jelent. Vagyis tehát: csakis a béke eszközeivel lehet a békeszerződések revízióját elérni.” Büchler József: Békerevizíó és militarizmus. Szocializmus, 1928. aug. 314.

lakozásra kérjék fel az MSzDP-t.¹¹ Bár a pártvezetőség nem adott választ — el sem fogadta, de el sem utasította a felkérést —, mégis az 1929-es kongresszus vitája és Kis Róland vezetésével a XI. kerületi pártszervezet által benyújtott indítvány elfogadása arra utal, hogy az MSzDP lényegesen aktívabb a revízió kérdésében, mint az elmúlt évek során volt, és e kérdésben, miközben a reakció revíziós propagandáját igyekszik ellensúlyozni, saját kebelén belül is erősödnek bizonyos nacionalista tendenciák. A budapesti XI. kerületi pártszervezet beadványa, amelyet a kongresszus elfogadott, kimondta: „A pártgyűlés utasítsa a pártvezetőséget, tegyen lépéseket az Internacionálénál, hogy az 1919. évi berni nemzetközi szocialista kongresszus határozatai végre érvényesüljenek magyar vonatkozásokban is, a magyar proletariátus érdekében is, vagyis hívja föl az Internacionálé a győztes hatalmak országainak proletárpártjait, hogy gyakoroljanak nyomást kormányukra a békeszerződések és ezek között a magyar békeszerződésnek revíziója érdekében, amelyek a berni határozatokkal homlokegyenest ellenkező szellemben létesültek.”¹²

A magyar és a német szociáldemokraták kérései alapján a Szocialista Munkásinternacionálé 1931-es kongresszusa ismét foglalkozott a békeszerződések kérdésével. Elismerte, hogy történtek hibák, jogtalanságok, nemzeti sérelmekre alapos okot adó döntések. Ugyanakkor azt is leszögezte, hogy nem lehet a békeszerződéseket csak a legyőzöttek oldaláról vizsgálni. „A békeszerződések egy sor nemzet számára államiságot, önállóságot adtak — fejtette ki Otto Bauer a kérdés kapcsán —, és ezt nem lehet mint a legyőzött országokkal szembeni jogtalanságot revideálni, hanem mindenkinek, mint egy történelmi lépést kell elismerni, amely mindenki számára vívmány.” Miközben Otto Bauer — az SzMI álláspontjával egybehangzóan — elismeri, hogy a békeszerződések súlyos jogtalanságot takarnak, hangsúlyozza azt is, hogy egyoldalú megváltoztatásuk katasztrófához vezetne. Végül leszögezte — ami a kongresszus álláspontja is lett: „A békeszerződések elleni minden erőszakos módszert elutasítunk, ami azonban nem jelenti a békeszerződések sérthetlenségét és megváltoztathatatlanságát, hanem az a véleményünk, hogy revideálni a demokrácia és a nemzetközi jog figyelembevételével lehet. Amikor a munkáspártok a döntő országokban a politikai hatalmat megszerzik, akkor ilyen irányú intézkedéseket is foganatosítanak.”¹³ Az adott helyzetben a náci, az olasz és a magyar fasiszta erők fokozódó nacionalista, sovinszta propagandájának, akcióinak növekvő periódusában az SzMI sem vállalkozott többre, mint a tények leszögezése mellett minden egyoldalú lépés katasztrófális következményeinek figyelmeztetésére. Egyben felszólította pártjait, hogy a kisebbségvédelem feletti fokozott őrködés és a gazdasági és politikai kapcsolatok szorgalmazásával enyhítsen a bonyolult és veszélyekkel terhes helyzeten.

Lényegesen megváltozott a helyzet Hitler hatalomra kerülése után. Az SzMI és az MSzDP vezetőinek többsége is jól látta, hogy a hitleri Németországhoz való viszony a jövőben kulcskérdés mind a béke megvédésében, mind a békeszerződések revideálásában.

Ez a felismerés jut kifejezésre Buchinger Manó 1933. június 13-i parlamenti felszólalásában. A hitlerizmus és mellészegülés — fejtegette szokatlanul éles formában Buchinger — nem a magyar érdekeket, még csak nem is a revízió ügyét szolgálja, „ellenkezőleg... az antantot inkább összekovácsolják, velünk szem-

¹¹ Az MSzDP XXVI. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Népszava kiadás. 1929. 124—126.

¹² MSzDP XXVI. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Népszava kiadás. 1928. 37.

¹³ S. A. I. Vierter Kongress. 1931. Berichte und Verhandlungen. Zürich. 1932. 43, 47, 52.

ben erősebbé teszik”. „A magyar revíziónak a fasizmus (értsd rajta Mussolini Olaszországát — P. I.) és a hitlerizmus a legalkalmatlanabb szövetségesei, egyszerűen kártevői és károkozói” — jelentette ki ugyancsak Buchinger. Majd megállapította: a magyar kormánynak le kell vonnia a konzekvenciákat, meg kell változtatnia külpolitikai orientációját, hacsak nem az első világháborúhoz hasonló és annak összes következményeivel fenyegető koalícióhoz akarja kötni az ország szekerét. Az angol—francia közeledés, a kisantant és a francia külpolitika kedvezőbb megnyilatkozásai alkalmas időpontot kínálnak arra, hogy Magyarország a demokratikus koalíció táborában keresse a külpolitikai kibontakozás, a revízió megoldásának lehetőségét. Gömbös jelenlegi külpolitikai orientációja teljesen figyelmen kívül hagyja az ország érdekeit — hangsúlyozta —, és olyan készülő fasiszta koalíció bábja akar lenni, amelynek elődjai az elmúlt száz évben sem Európának, sem Magyarországnak semmi jót nem hoztak.¹⁴

Buchinger beszéde még Gömbös berlini útja előtt hangzott el. Fenti gondolatait még határozottabban fogalmazta meg Gömbös berlini útja után. Bajcsy-Zsilinszky felszólalását követően éppen Buchinger szavai figyelmeztettek a leghatározottabban arra, hogy a csatlakozásnak „Hitlerék nemzetközi politikai frontjába” ismét nagy ára lesz. Ő világít rá arra is, hogy a fasiszta külpolitikai orientáció szerves része a hasonló belpolitikai törekvéseknek.¹⁵

Július 23-i cikkében már Mónus is arról ír, hogy át kell hangolni a magyar külpolitikát és a demokratikus országok oldalára kell állni.¹⁶ Ennek az áthangolásnak a sürgetése változtatja meg a szociáldemokratáknak a Szovjetunióhoz való viszonyát is. Miközben változatlanul bírálják a Szovjetunió belső berendezkedését, a nemzetközi kommunista mozgalomban betöltött szerepét, a Szovjetuniót mint államot, mint európai nagyhatalmat és külpolitikai törekvéseit kezdik úgy tekinteni, mint döntő faktort a német fasizmus agresszív tervei elleni európai küzdelemben.¹⁷ Ez a változás is közrejátszott abban, hogy az MSzDP hivatalos vezetői — bár egy részük ingadozva — sürgetik a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Szovjetunióval.

A szociáldemokrata párt, hogy nagyobb nyomatékot adjon külpolitikai irányváltozást szorgalmazó törekvéseinek, e kérdés középpontjába állítja a revízió kérdését is. Hangsúlyozzák, hogy az eddig a Népszövetségen keresztül remélt „békés revízió” lehetősége megszűnt. Ma, a megváltozott nemzetközi körülmények között csak az antant nagyhatalmakra támaszkodva és a kisantant államaival tárgyalásokat keresve oldható meg a revízió ügye. A szomszédos államokkal való ellenséges viszony felszámolására éppen most, a náci veszély árnyékában kedvezőek a feltételek, és ezt nem szabad elmulasztani — írta a Népszava.¹⁸ Ebben az irányban befolyásolta a pártvezetőséget az emigráció, de a vezetők egy része maga is megpróbált (Gömbösék dühös kirohanásait kiváltó) konkrét lépéseket tenni. Még 1933 elején Kertész Miklós vezetésével szakszervezeti delegáció járt Pozsonyban, hogy a csehszlovák szociáldemokratákkal összehangolják erőfeszítéseiket a két ország gazdasági és politikai kapcsolatainak megjavítása érdekében.¹⁹

¹⁴ Képviselőházi Napló, XVII. köt. 254—256.

¹⁵ Népszava, 1933. jún. 21.

¹⁶ Népszava, 1933. jún. 23. Franciaország Európa élén.

¹⁷ Népszava, 1933. jún. 16. Oroszország új úton.

¹⁸ Beneš április 25-i parlamenti beszédében baráti hangon szólt Magyarországról, felajánlotta a gazdasági együttműködést és nem zárkózott el a határok bizonyos kiigazítása elől sem. Népszava, 1933. ápr. 26.

¹⁹ Népszava, 1933. jan. 4.; PI Archivum, 651. f. 2/1933-1-2231.

Néhány hónappal később hasonló céllal Kéthly Anna kereste fel a román szociáldemokratákat.²⁰ A nagy nemzetközi tanácskozásokat is megpróbálták felhasználni arra, hogy az osztrák, francia, angol szocialistákat megnyerjék ez irányú terveiknek és a magyar ügy érdekében kormányukra és szövetségeseire is hassanak. Ez utóbbi fontosságát a pártvezetőség azonban nem egységesen ítélte meg. Amíg Peyer ennek nagy jelentőséget tulajdonított, mert remélte, hogy nemzetközi kapcsolataikon keresztül érdemeket tudnak szerezni a magyar kormánynál, növelni tudják a párt szerepét kormánykörökben, addig a vezetőség másik része, nem tagadva ennek a fontosságát sem, a tárgyalásoknak és a bennük rejlő lehetőségeknek a szűkebb pártérdeken túl az általános, nemzeti jelentőségét hangsúlyozta.²¹

1933—34-ben az MSZDP vezérelve olyan politika lett, amely a nyugati hatalmakra épül, illetve a nagyhatalmak esetleges konfliktusában semleges álláspontot képvisel, és a szomszédos országokkal a magyar problémákat tárgyalások útján kívánja megoldani.

Az MSZDP álláspontja e kérdésben a 30-as évek közepén is változatlan marad. Ezt két alapvető dokumentum is jól érzékelteti. Az egyik Mónus Illés levele Buchingerhez, amelyben a párt álláspontját fejtette ki a Magyar Revíziós Liga azon értekezletén, amelyen a különböző pártok egyeztették véleményüket a revízió és az ország külpolitikáját illetően. Erre abból az alkalomból került sor, hogy 1935 szeptemberében 12 tagú francia parlamenti delegáció érkezett Magyarországra. Az egyeztető tárgyalás során az MSZDP is elfogadta azt a közös fogalmazást, amely a franciák előtt a revízió kérdésében a magyar álláspontot volt hivatva rögzíteni. E szerint: „Magyarország ragaszkodik a wilsoni alapelvekhez és sajnálja, hogy a békeszerződésben ezek nem alkalmaztattak. Ebből kifolyóan Magyarország jogos igényeinek alapján kívánja, hogy az összefüggő területek csatoltasának vissza, a vitás területeken népszavazás döntse el az állami hovatartozandóságot.” Míg a revízió kérdésében sikerült egységes álláspontot kialakítani, az ország külpolitikai orientációjának kérdésében nem. Az MSZDP és a Kisgazdapárt helytelenítette a kormány német orientációs politikáját. Mónus határozottan leszögezte annak káros voltát. Kifejtette azon pártvéleményt, hogy meg kell győzni a franciákat arról, hogy a magyar parlamenti ellenzék csak akkor tudja a kormány külpolitikáját eredményesen befolyásolni a nyugati hatalmak irányában, ha Franciaország közreműködik a kisanant merev magyarelles politikájának megváltoztatásában. „Fontosnak találtam annak hangsúlyozását — írja Mónus —, hogy a francia képviselőknek azt a benyomást kell nyerniök, hogy Magyarország elhódítható mostani mereven ellentétes (franciaellenes — P. I.) külpolitikai orientációjától.”²²

Buchinger ezt az álláspontot még egyértelműbben világítja meg Magyarország külpolitikájáról írott tanulmányában. Kifejti, hogy a szociáldemokrácia nem volt és ma sem érzéketlen a nemzeti problémákkal kapcsolatban, de a nemzeti problémát mindig a nemzetközi és össznemzeti érdekekkel szoros összefüggésben vizsgálja. Ez az alapvetően helyes, de a pártvezetőség és a párttagság egésze által nem mindig támogatott álláspont mondatja ki vele a következőket: „A mai viszonyok között Európa nemzeti már csak közösen vállalkozhatnak arra, hogy megoldják mindazokat a problémákat, amelyek az egyes országok jogosult, vagy

²⁰ Uo. 651. f. 2/1933-4-3955.

²¹ Uo. 651. f. 2/1934-4-7199 és 2137.

²² PI Archivum, 696. f. 137. őe.

vélt sérelmeit, vagy indokolt követeléseit zárják magukba. Európában a döntő hatalmak vagy megteremtik a kollektív biztonságot, amely kiterjed mindenkire, vagy egyáltalán nem lesz biztonság.”²³

A 30-as évek második felében a német agresszív közép-európai tervek nyilvánvalóvá válása után a revíziós követelések és nyomában a mindent elsőprő nacionalizmus egyre kevésbé tette lehetővé, hogy az MSzDP a revíziót illetően megmaradjon az alapvetően helyes elvek mellett, útját állja a párton belül a nacionalizmus terjedésének. Egyrészt a párton belül is erősödtek az olyan törekvések, amelyek a nacionalizmussal szemben a párton belül egy mérsékelt nacionalizmus kifejtését tartották célravezetőnek.²⁴ másrészt a pártvezetőség egy része is Trianon kérdésének a pártpropagandába való bevonásával próbálta a reá nehezedő nyomást kivédeni. Így akarva akaratlanul a nacionalizmus — párosulva az antiszemizmussal — a második világháború előestéjén a szocialista mozgalomban is kezdte átszakítani azokat a gátakat, amelyek közel két évtizeden át jórészt ellenálltak és nem engedték, hogy a nemzeti és internacionalista érdek szembe kerüljön egymással. Természetesen a jobboldali pártvezetés opportunizmusa, kommunista- és népfrontellenessége önmagában is segített ebben. Az alapvető tényezőt azonban az országon szinte orkánként végigseprő nacionalizmusban kell keresni, amelynek talán még egy elvileg szilárdabb, erősebb tömegbázison álló szociáldemokrata párt sem tudott volna nagyon ellenállni.

Jellemző a helyzet bonyolultságára, hogy az Országos Ifjúsági Bizottság, amely 1937-től fokozatosan kommunista vezetés alá került, a revízió kérdésében maga is ellentmondásos megoldásra vállalkozott. 1937 tavaszán kidolgozott programjában helyesen jelölte meg a területi kérdés megoldását, amely nem szolgálhatja a német fasizmus közép-európai terjeszkedését, s csak a szomszéd népekkel egyetértésben, a következetes békepolitika jegyében oldódhat fel.²⁵ Az OIB vezetősége azonban azt is jól látta, hogy önmagában a helyes elv nem tudott versenyre kelni a szélsőjobboldal és a kormány által szított nacionalista, sovinizta alapon álló, a tömegeket magával ragadó területi követelésekkel. Napról napra saját bőrükön érezték, hogy a területi kérdésben tanúsított passzív politika újabb és újabb tömegeket, köztük szocialista fiatalokat is sodor a reakció karmaiba és újabb és újabb hadállásokat hódít el a szocialista mozgalomtól. Ezért az OIB e téren aktív, a reakcióval birokra induló politika megindítását szorgalmazta.²⁶ Mindenekelőtt fontosnak tartotta, hogy az MSzDP és ifjúsági szervezetei is az elvileg helyes álláspontjukat, az úgynevezett „szocialista revíziót” a fasizmus elleni harccal összekapcsolva nagyobb aktivitással, bátrabban képviseljék és propagálják. E mellett szükségesnek látta, hogy a szocialista ifjúság évről évre június 4-én — a trianoni békeszerződés aláírásának napján — az utcára vonuljon, gyűléseket tartson és „nyilvánosan leszögezze álláspontját a revízió kérdésében”. E javaslat a két legbaloldalibb, a VII. és VIII. kerületi ifjúsági szervezet javaslata alapján került be az OIB célkitűzései köré.²⁷ Nyilvánvaló, hogy az adott naciona-

²³ Szocializmus, 1936 május.

²⁴ Erre vonatkozóan bővebben lásd: *Pintér István: Szélsőjobboldali nacionalista csoport az MSzDP-ben 1938—1939 fordulóján. Párttörténeti Közlemények, 1976. I. szám.*

²⁵ Erre vonatkozó dokumentumokat lásd: „Előre, harcra ifjúnunkás!” (Összeállította Svéd László). Ifjúsági Kiadó, 1954. 496—501.

²⁶ Hasonló törekvésekkel találkozunk a KMP politikájában is. Ebben az időben nyer kidolgozást a demokratikus Magyarország követelésével összhangban álló, a területi követeléseket az európai béke fenntartására alapozó és a szomszéd népekkel való együttműködést is biztosító politika.

²⁷ PI Archivum, 658. f. 5/1937-6.

lista hangulatban egy ilyen megmozdulás, bármennyire is a helyes elvek alapján lépett volna fel a területi kérdésben, menthetetlenül a reakció malmára hajtotta volna a vizet. Nem véletlen, hogy e célkitűzés — azaz a tüntetésszerű megnyilatkozás — hamarosan le is került az OIB követeléseinek napirendjéről.

München és a bécsi döntés hatása az MSzDP-ben

Az 1938 márciusában bekövetkezett Anschluss, Ausztria német megszállása már elodázhatatlanná tette Magyarország viszonyának rendezését a hitleri Németországhoz. Az MSzDP vezetői, akikre sokkhatással voltak a történetek, jól tudták, hogy a revízió, amely mindinkább az egész magyar kül- és belpolitika kérdése, előbb vagy utóbb teljesen Németország oldalára sodorja az országot. Egyrészt tehát e veszély következményeire figyelmeztettek, másrészt pedig arról próbálták meggyőzni az ország közvéleményét, hogy a területi probléma megoldására az adott helyzetben kedvezőbb, az ország valódi nemzeti érdekeivel összhangban álló lehetőségnek ígérkezik a nyugati demokráciákkal és a nehéz helyzetbe került szomszéd országokkal, a magyar követelések iránt megértőbb magatartást tanúsító kormányaival kibontakozást kereső politika. Az új Imrédy-kormány első megnyilatkozásai is ebben az irányban hatottak.

Ebben a szellemben fejtette ki az MSzDP álláspontját Buchinger Manó a parlament június 1-i külügyi vitájában. Buchinger előljáróban mindjárt leszögezte: Magyarországnak Németországgal való barátsága eddig semmi hasznot nem hozott. Megérti a barátság további fenntartásának szükségességét, hisz egy kis ország egy nagyhatalom árnyékában nem vállalkozhat meggondolatlan lépésekre. Ez a barátság azonban nem lehet egyoldalú elkötelezettség, s főleg nem válhat egy nagyhatalom háborús törekvéseinek eszközévé. Az egyoldalúság feloldására itt a kedvező alkalom. A kormány, vagy miniszterelnöke első parlamenti megnyilatkozásának szellemében és erre adott biztató nyugati reagálások jegyében tegyen konkrét gyakorlati lépéseket. Küldjön embereket Angliába, Amerikába, Franciaországba — hangsúlyozta Buchinger —, mert ezekben az országokban megvan a hajlandóság, hogy gazdasági és egyéb tekintetben közeledjenek Magyarország felé. Erről a kormány meg is győződhetne, és ha látja, hogy van ilyen hajlandóság, a kormány két kézzel kapjon utána. Hangsúlyozta továbbá azt is, hogy az Anschluss után kedvezőbbek a feltételek a dunavölgyi népek megegyezésére; egymásra utaltságukat és Magyarországgal kapcsolataik rendezését a fasiszta Németország terjeszkedő törekvései indokolják.²⁸

1938 májusában a szociáldemokrata vezetők a Szudéta-kérdésben először kiobbant csehszlovák—német válság elsimulását egyértelműen a nyugati hatalmak, főképp Anglia határozott fellépésének tudták be. Hangoztatták: Anglia felhagyott „Európát sorsára hagyó” politikájával és Európában ismét a döntőbíró szerepére vállalkozott.²⁹ Hasonló jelek tapasztalhatók Franciaországban is. Úgy tudják, a francia kormány nyomást gyakorol a kisantant államaira Magyarországgal való megegyezés érdekében. Ennek eredményeként könyvelték el és ezért üdvözölték az MSzDP vezetői a bledi egyezményt, amelyben Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát és a

²⁸ Népszava, 1938. jún. 2. Buchinger felszólalása a Házban.

²⁹ Népszava, 1938. jún. 2.; PI Archivum, 651. f. 6. csop. 1938. aug. 5.

magyar kisebbség egyenlő jogait, utóbbi pedig ennek fejében területi követeléseit megoldásánál lemondott az erőszak alkalmazásáról.

A pártvezetés az MSzDP külpolitikai szerepének növelésére és Imrédy „nyitott kapu” orientációjának támogatására igyekezett a nyugati szocialista pártok kormányaikra és a magyar uralkodó körökre gyakorolt befolyását is felhasználni. 1938 nyarán több angol munkáspárti küldöttség fordult meg Magyarországon. Tárgyaltak a kormányzóval, a kormánnyal, természetesen az MSzDP vezetőivel is. Látogatásukat követően Magyarországról kedvező nyilatkozatokat tettek. Még április végén jár Magyarországon Arthur Henderson, az angol Munkáspárt egyik tekintélyes vezetője, augusztus végén Lansbury vezetésével 3 tagú békeküldöttség, szeptember elején pedig Rhyis Devis vezetésével ugyancsak 3 tagú angol munkáspárti parlamenti delegáció. Henderson és az MSzDP vezetői között lezajlott tárgyalást követően — a baloldali összesítő szerint — Peyerék memorandumot juttattak el Horthyhoz. Ebben „felhívták a kormányzó figyelmét, milyen nagy jelentősége volna Anglia kiállításának Magyarország és a revízió mellett, amellyel csökkenteni lehetne Magyarországnak Németországra való utaltságát és ez egyben a horogkeresztes eszme továbbterjedését is megakadályozná”.³⁰

1938 nyarán Léon Blum több külpolitikai vonatkozású, a magyar kérdést kedvezően érintő cikket írt a Népszava számára.³¹ A Francia Szocialista Párt kongresszusán Párizsban tartózkodó Mónus Illés a fenti szellemben cikksorozatot írt, amelynek címeiként az is adhatnánk; Magyarország francia szemmel. E cikksorozat, amely még a bledi egyezmény előtt íródott, a kisantant és Magyarország megegyezését és egy „semleges blokk létrehozását” sugallja. „Párizsban számon tartanak minden ilyen kísérletet, Angliában rokonszenveznek vele, Genfben pedig hasznosnak tartják” — írja Mónus. Nem feledkeznek meg a magyar külpolitika kulcskérdéséről, a revízióról sem. „Sajnos — írja — sokan Magyarország belpolitikai lépéseit — zsidótörvény, nyilasok támogatása — a náci befolyás erőteljes érvényesülésének fogják fel és Magyarország külpolitikai törekvéseit is azonosítják vele, Németország vazallusaként könyvelik el Magyarországot. Szerencsére jelentkezik józanabb felfogás is, amely értékeli az ország önállóságra, függetlenségre irányuló erőfeszítéseit. Köztük van Herriot, Léon Blum és más politikus, akik a nemzeti érzékenységet és adottságot sokkal jobban megértik, mint azelőtt. . . és az ellentétes érdekek kiegyenlítését szeretnék szolgálni.”³² Léon Blum már megértette, hogy „a győzteseknek revideálni kell a békeszerződéseket”. Fontos, hogy Párizs és London is megértse, hogy a magyar ügy nem lehet Hitler nagyhatalmi aspirációinak eszköze, hanem európai ügyé kell válnia, és meg kell tenni az intézkedéseket a Duna-völgyében „hibásan és erőszakosan teremtett állapotok kiiktatására”.³³

Buchinger Manó 1938 nyarán részt vett az egyik nagyon is érdekelt ország, a cseh szocialista párt 60 éves jubileumára rendezett kongresszusán. Buchinger a pártgyűlésen megjelent különböző országok szocialista vezetőit, természetesen a cseh szociáldemokratákat is igyekezett megnyerni a magyar kérdés támogatásának. Egyben biztosította a csehszlovák testvérpártot, hogy a külső fasiszta támadással szemben számíthat az MSzDP szolidaritására. Miközben a reakció figyelemre sem méltatta az MSzDP vezetőinek erőfeszítéseit, Buchinger-

³⁰ PI Archivum, 651. f. 4. csop. 1938. ápr. 28.

³¹ Lásd Népszava június, júliusi számait.

³² Népszava, 1938. jún. 10., 12.; 19.

³³ Népszava, 1938. júl. 3. „A magyar kérdés — európai kérdés”.

nek a cseh párttal együttérző megnyilatkozása dühös kirohanásokat és hecckampányt indított el a szélsőjobboldali, sőt a kormányajtóban is. Az MSzDP vezetői végül is a nemzetietlen politika vádjának elhárítására kénytelenek voltak revideálni Buchinger szavait.³⁴

Az Interparlamentáris Unió — augusztus végi — hágai ülésén, amely egybeesett Horthy és Imrédy németországi látogatásával, a szocialista pártok vezetői és a sajtó képviselői valósággal megrohmozták Buchingert, a magyar delegáció szociáldemokrata tagját, az iránt érdeklődve: vajon Magyarország végleg elkötelezte-e magát a náci Németországnak. Mind Buchinger itt adott válasza, mind Horthy látogatását értékelő Népszava vezércikk is tulajdonképpen a nyugati diplomatakhöz hasonlóan magának is felteszi a kérdést: mi is történt valójában. . . A válaszban több a reménykedés, az önmagukat megnyugtató bizakodás, a mentegetődzés, mint a berlini útról alkotott tényleges meggyőződés, amikor Buchinger kijelentette: „A magyar hivatalos politikának számolnia kell azzal, hogy a 75 milliós Német Birodalom most már közvetlen szomszédunk. Természetes dolog, hogy ilyen hatalmas szomszédoddal nekünk jó barátságra kell törekednünk.” A látogatásnak tehát ez volt a fő célja. Mindjárt hozzátette azonban, hogy ezt megelőzte a bledi konferencia, amely a szomszédokkal kívánta rendezni a kapcsolatokat. Úgy tudjuk: Imrédy hasonlóra törekszik Angliával és Franciaországgal is, de ennek előfeltétele, hogy ők is megértsék és támogassák „az ország nemzeti törekvéseit”.³⁵ Mindehhez a Népszava mintegy mementóként hozzátette: „Bármenyre is ellenzéke vagyunk a magyar kormánynak, mégsem tudnánk, mégsem mernénk soha feltételezni felelős kormányférfiakról, hogy a magyar érdekek, a magyar jövőendő szolgálatát el tudnák választani Magyarország függetlenségének feltételén és mindenáron való megóvásától”.³⁶

Miközben az MSzDP vezetői azon fáradoztak, hogy a Nyugaton a magyar érdekeknek híveket és tomogatókat szerezzenek, akik egyben jobban megértik és méltányolják a magyar külpolitika nehézségeit, erősödő német orientációjának okait, mind a nemzetközi helyzetben, mind a magyar kül- és belpolitikában olyan változások történtek, amelyek halomra döntik az MSzDP erőfeszítéseit.

Nézzük először néhány mondatban a belpolitikát. Imrédy „megérezve az idők szavát”, Hitlernél tett látogatása után mintegy száznolcvan fokos fordulattal visszakívánta állítani az egész magyar belpolitikát azokra a vágányokra, amelyek éppen Darányi menesztéséhez vezettek. Imrédy 1938. szeptember 4-én, a kaposvári gazdaggyűlésen elmondott beszéde, amely „az adott rendszer egész struktúrájának átfórmálását” helyezte kilátásba,³⁷ majd az ezt követő személyi és egyéb intézkedések jelezték Imrédy belpolitikai pálfordulását, egy sajátosan magyar fasiszta diktatúra kialakításának tervét. A szudétanémet kérdésben ki-robbant és Münchennel zárult nemzetközi válság azonban hosszabb időre más irányba terelte az ország közvéleményének és benne az MSzDP figyelmét is.

Hitler szeptember 12-én Nürnbergben, a náci párt kongresszusán elmondott beszéde, majd Anglia gyors reagálása — szeptember 15-én Chamberlain angol miniszterelnök már Berchtesgadenben tárgyal a Führerrel — nyilvánvalóvá tette: a szudéta kérdés napirendre került és vele Csehszlovákia sorsa megpecsételődött.

³⁴ PI Archivum, 651. f. 6. csop. 1938. júl. 29., Népszava, 1938. júl. 26.

³⁵ Népszava, 1938. szept. 4.

³⁶ Népszava, 1938. aug. 30. „Berlin után”.

³⁷ Részletesebben lásd *Sipos Péter*: Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. Akadémiai Kiadó 1970. 58–64.

Így értékelte ezt a magyar kormány is, amely mindaddig óvakodott a cseh kérdésben Hitler politikáját támogatni. A nemzetközi diplomáciagépezet felgyorsulásával egyidőben az Imrédy-kormány is sorozatos intézkedéseket és diplomáciai lépéseket tett. Ezek célja: Magyarország területi igényei még a válság során, a német követelésekkel egyidőben a Berchtesgadenben elhatározott müncheni négyhatalmi értekezleten megoldásra kerüljenek. A magyar kormány látványos nyilatkozatai. Prágához címzett fenyegetései, Imrédy és Kánya váratlan németországi látogatása mellett,³⁸ megindult a magyar közvélemény feltűzése is. Szeptember 20-án Imrédy éles hangú beszédével egyidejűleg a Turul Bajtársi Szövetség fiataljai tüntettek az olasz, német, lengyel és angol követség előtt. Szeptember 21-én pedig a Hősök terén több tízezres tömeg hallgatta meg az ismét reaktivizálódó Zadravetz István — tábori püspök — uszító hangú beszédét és kiáltványát. Ezzel egyidejűleg és az ezt követő napokban a vidéki városokban³⁹ is hasonló gyűlésekre és tüntetésekre került sor.⁴⁰

Az MSZDP vezetősége, amely — mint az előzőekben részletesen láttuk — Trianon óta a területi revíziót tárgyalások, a békés megegyezés és az önrendelkezési jog elve szerinti megoldásban látta, az adott helyzetben a várakozást, a nyílt állásfoglalástól való tartózkodást választotta. Kezdetben a kormány és más politikai testületek, mint pl. a szlovákiai Egyesült Magyar Párt állásfoglalásainak ismertetésére szorítkozott. Szeptember 16-án a Népszava közölte a Magyarországon tartózkodó 3 angol munkáspárti képviselő nyilatkozatát, amely a nyugati szociáldemokrata pártok véleményét tükrözte a Berchtesgadenben elhatározott tervekkel kapcsolatban. A képviselők leszögezték: az Angol Munkáspárt, támaszkodva a közvélemény hangulatára, helyesli Chamberlain azon fáradozását, hogy „engedelmények árán is meg akarja menteni a békét”. Ehhez ugyan hozzátették, hogy „Chamberlain valósággal megszállottja... a békének”, és „sokszor nem meri vállalni a kockázatot”, a nyilatkozat lényege mégis az volt, hogy az angol tömegek, a Munkáspárt is csak akkor hajlandó a németekkel szemben határozott, a háborút is magában foglaló fellépésre, ha bebizonyosodott: „felelős tényezők minden lehetőséget kimerítettek a béke megmentésére”.⁴¹ Hasonló vélemények érkeztek, illetve láttak napvilágot Angliában és Franciaországban a munkáspárti, illetve szocialista párti vezetők részéről is. Az angol, francia, továbbá a skandináv országok szociáldemokratáinak pacifista, „megbékítési” politikája kétségtelen nemcsak az illető országok kormányai iránti lojalitásból táplálkozott, hanem abból is, hogy ezekben az országokban igen nagy tömegbázisa volt a háborúellenes politikának. Tehát, amikor arra hivatkoztak, hogy a tömegek nem akarnak háborút, hanem a békét akarják „mindenáron megvédeni”, igazat, de mégiscsak féligazságot mondtak. Az a körülmény, hogy a tömegek a „mindenáron való békét” óhajtották, részben a tömegek egészséges háborúellenes ösztöneiből, a túlságosan is közeli első világháború szörnyű pusztításaiból táplálkozott, másrészt abból az imperialista propaganda hatásából, amely a faszizmus elleni bármely határozott fellépést, magát a kollektív biztonság megteremtését is a háború felidézésével kapcsolta össze. A nyugati sajtó Berchtesgadent és Münchent úgy állította be, mint

³⁸ Erre vonatkozóan részletesebben lásd *Ránki György*: Adalékok a magyar külpolitikához a Csehszlovákia elleni agresszió idején. Századok, 1959. 1—2. szám.

³⁹ Tüntetések voltak: Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Debrecen, Békéscsaba, Mosonmagyaróvár, Pécs, Sopron, Salgótarján, Balassagyarmat, Makó, Nyíregyháza, Hódmezővásárhely, Gyöngyös, Szarvas, Kiskunhalas, Komárom, Nagykőrös, Csoma, Szentgotthárd stb.

⁴⁰ Népszava, 1938. szept. 22., 23., 24., 27.

⁴¹ Népszava, 1938. szept. 16.

a tartós béke pillérét, s elhallgatta annak ténylegesen várható következményeit. Csak így érthető meg, hogy miért volt oly nagy tömegbázisa Münchennek, ez ad magyarázatot arra is, hogy miért volt oly rövid életű e „tömegbázisra épült békepolitika”.

A Népszava szeptember 18-i — „Tartós béke” című — vezércikke volt az első önálló állásfoglalás. A cikk azt fejtegette, hogy a béke Európában csak akkor lehet tartós, ha nemcsak egy, ereje teljében levő nagyhatalom jogos követeléseit, hanem az összes megoldatlan problémákat — *tárgyalások és nem erőszak útján* — rendezik. A párt ezt követően propagandájában elsősorban arra szorítkozik, hogy meggyőzze a magyar és a nemzetközi közvéleményt, a magyar követelések megoldására hivatott szerveket, hogy a magyar területi problémák elválaszthatatlannak a szudéta kérdéstől. Ugyanakkor óvja is a magyar kormányt meggondolatlan lépésektől.⁴²

A szociáldemokrata pártvezetés „lagymatag” magatartása a párt ellen tüzei a szélsőjobboldalt, közbelépésre készíti a kormányt, de belső ellentéteket szít a pártban, sőt a pártvezetésben is. A párt kezdeti — a reakció által semmitmondónak értékelt — állásfoglalása miatt a szélsőjobboldal árulással, a cseh szociáldemokraták érdekében vállalt szolidaritáshoz való ragaszkodással, a nemzetköziség ürügyén a nemzeti érdekek feladásával vádolja az MSzDP-t. A nyilasok az MSzDP elleni útszéli propagandájában mindjobban erősödik az antiszemitizmus, annak hangoztatása, hogy a zsidó többségű párt- és szakszervezeti vezetés a keresztény szervezett dolgozók háta mögött és akarata ellenére árulja el a munkások „igazi hazafiságát”. Szeptember végén már kormánykörökből is hallatszanak hasonló hangok. Mind több jel arra mutat, hogy a kormány mind elégedetlenebb az MSzDP magatartásával. Azt remélte ugyanis, hogy az MSzDP vezetői — mint korábban már annyiszor — most is a jól funkcionáló nyugati kapcsolatokat azonnal gyümölcsozttetni fogják a magyar érdekek szolgálatában. Ennek elmaradása miatt — több hitelt érdemlő forrás szerint — a kormány a párt elleni retorziót, még a feloszlást is latolgatta.⁴³

Szeptember végén a párton, sőt a pártvezetésen belüli ellentétek is hirtelen felszínre törtek. A párt vidéki titkárainak egy része, elsősorban a debreceni, pécsi helytellenítette, hogy a párt nem ad ki szimpátianyilatkozatot és nem szervez tüntetést.⁴⁴ E miatt egyesek — elsősorban a debreceniek — a pártvezetéstől független akciókba kezdtek. A párton belül a kommunistákkal szimpatizáló baloldalt, főként a kerületi párt- és szakszervezetekben és OIB-ben pedig azért támadta a pártvezetést, mert nem lép fel Csehszlovákia védelmében és teret enged nacionalista megnyilatkozásoknak. A pesterzsébeti munkásotthonban szeptember 21-én Buchinger tartott — a rendőrség megállapítása szerint — „antimilitarista, németellenes, csehbarát” hangvételű külpolitikai tájékoztatót. A gyűlésen a több, mint 100 résztvevő a pártvezetőségtől az antimilitarista, háborúellenes és a cseh demokráciát támogató politikát kért számon, egyben éltette a Szovjetuniót és a Csehszlovák Köztársaságot.⁴⁵ Hasonló tartalmú gyűlésekre került sor az OIB-ban, a ferencvárosi, a VI. kerületi pártszervezetben.

A pártvezetésen belül is megoszlottak a vélemények. Ez tükröződött a kerületi pártszervezeti megbeszéléseken is. Ott, ahol a kiküldött előadók valamilyen

⁴² Népszava, 1938. szept. 18., 20., 21., 24., 25.

⁴³ Erre vonatkozóan lásd: PI Archivum, 696. f. 24. öe.; 694. f. 10. d., 651. f. 1938-7-14 354.

⁴⁴ PI Archivum, 651. f. 6. cs.

⁴⁵ Uo. 1938. szept. 30.

formában Csehszlovákia mellett foglaltak állást, legtöbbször sor került cseh- és szovjetbarát megnyilatkozásokra. Említettük már Buchingert, de hasonlóan nyilatkozott Kéthly Anna, Kertész Miklós, Kristóf Anna is.⁴⁶

A kormány által számon kért „diplomáciai támogatás” gondolata nem volt idegen a pártvezetés egy részében. A pártvezetőség már Chamberlain berchtesgadeni útja után latolgatta, hogy valamilyen formában helyes volna a nyugati szocialista pártokhoz fordulni és segítségüket kérni a magyar ügy felkarolásában. A rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy még München előtt Buchinger elkészített egy — rendkívül visszafogott hangú — memorandum-tervezetet. A tervezet kicsit tartva a memorandum várható nyugati hatásától, bevezetőjében azt hangsúlyozta, hogy a pártvezetőség csupán azután szánta el magát a dokumentum elkészítésére, amikor Berchtesgadent követően a cseh kormány is úgy nyilatkozott, hogy „hajlandó a területén lakó népek teljes önrendelkezési jogához hozzájárulni”. Magyarország és a magyar kormány követelése — ekkor még Imrédy is nyíltan csak önrendelkezést hangoztatott — „természetes”, ezért is kívánja az MSZDP a magyar igényekre ráterelni a figyelmet. Ezzel szeretné elősegíteni „az elutasíthatatlan, sürgős és égetővé vált probléma igazságos megoldását”, ami egyben „előmozdítaná a két szomszédos ország között a tartós béke biztosítását”.⁴⁷ Úgy tűnik azonban, hogy Peyer és vele a pártvezetőség többsége túlságosan mérsékelt hangúnak és sem a szélsőjobbaldalt, sem a kormányt ki nem elégitő megfogalmazásának tartotta a tervezetet. Buchinger viszont még ezt is túlzottnak, „erősnek” vélte. Ezekre az ellentétekre ugyan csak apróságok, de ilyen kérdésben nagyon is lényeges apróságok utalnak. Így pl. a tervezeten rajta van Peyer változtatása, amely a „jogos magyar igényt” erőteljesebb, durvább, erőszakosabb formában fogalmazta meg. Erre utal az is, hogy a szeptember 30-án, tehát München után, Peyer megjegyzései alapján véglegesített, majd később a II. Internacionálé pártjaihoz elküldött szöveg hátlapján ott találhatók — feltehetően Buchinger — megjegyzései is. Ezek ugyancsak a belső ellentétekre utalnak. E szerint Buchinger azon a véleményen volt, hogy a pártvezetés eddigi politikája, Mónus cikkei is „buzdítják” a magyar kormányt a csehszlovákellenes fellépésben. Nem értett egyet azzal a magyarázattal sem, hogy most itt „az alkalom” és ezt ki kell használni: „ez lehet Imrédyék érve” — írja —, de nem a szociáldemokratáké. Ugyancsak vitába szállt Propper Sándor a pártot a felosztástól féltő és az MSZDP „önvédelmet” hangoztató érveivel. A megjegyzés szerint most ennél többről, elsősorban „elvhűségéről és becsületről van szó”. Az adott kérdésben Buchinger a párt részéről „semleges” továbbra is várakozó magatartást sürgetett.⁴⁸

1938. szeptember 29-én Münchenben a négy nagyhatalom megegyezése a párton belüli vitában új fejezetet nyitott. Münchent követően a pártvezetésben, a párttagságban is a vita két kérdésben folyt. Egyszerűbb, egysíkúbb, bár korántsem egyértelmű dialógus bontakozott ki München értékelésében, bonyolult és mind viharosabbá váltak viszont az ellentétek a Münchenben megoldatlan maradt magyar területi követelések kérdésében. Lássuk először München értékelését.

A pártvezetés többsége, mindenekelőtt Mónus Illés már Münchent megelőzően a nyugati szociáldemokratákhoz hasonlóan azon az állásponton volt, hogy a háborút mindenáron el kell háritani. Bár tudták és ennek többször kifejezést is

⁴⁶ Uo. 1938. szept. 30., okt. 7., nov. 4.

⁴⁷ PI Archivum, 696. f. 24. 6e.

⁴⁸ Uo.

adtak, hogy a nácioknak tett minden engedmény újabb követeléseket és újabb agressziót szül, ezért félték is a problémák ilyen megoldásától, mégis, amikor 1938 nyarán — mint ők mondták — Anglia „erőteljesebben fordult” az európai problémák felé, azt remélték, hogy részben a német igények bizonyos kielégítése, részben a nyugati hatalmak ereje gátat emel az agresszív törekvések elé. Ezért írta Mónus Berchtesgaden után: „A tartós békéért áldozatot kell hozni, de semmi áldozat nem sok a háború elhárításáért.”⁴⁹ Münchent ebben a kispolgári pacifista, a következőkkel nem számoló szellemben már úgy értékelte: „Elkerültük az új világháborút.”⁵⁰ A Népszava München utáni első vezércikke pedig így fogalmazott: „Az emberek a békét féltették és a béke meg van mentve.” A Népszava azonban nemcsak azért lelkesedett, mert a békét „megmentették”, hanem azért is, mert az európai hatalmi egyensúly helyreállításával, a világháború utáni igazságtalanságok kiküszöbölésének elindításával elkezdődött „egy egészen új európai korszak kialakulása”.⁵¹ E vezércikk még akkor született, amikor nem voltak ismeretesek azok a nyugat-európai megnyilatkozások, amelyek Münchent nem a béke megmentőjeként, hanem Nyugat-Európa megalázójaként és a német agresszióknak nyújtott segítségként értékelték.

München másnapján vált ismeretessé Roosevelt amerikai elnök üzenete, amely az adott kérdésben több határozottságot várt és a hitleri követelések visszautasítását sürgette. Rendkívül élesen ítélte el a megállapodást a Szovjetunió kormánya. Részéről München elutasítását a gyakorlatban az is bizonyította, hogy továbbra is fenntartotta a szovjet—csehszlovák szövetségből reá háruló kötelezettségeket. Keményen bírálták a megállapodást Chamberlain ellenfelei, Churchill és Eden angol politikusok. Egyre több hír érkezett a Népszava szerkesztőségébe arról is, hogy az Internacionáléban is megoszlanak a vélemények. Erről néhány héttel később személyesen győződhetett meg Buchinger Manó, Peyer Károly és Kertész Miklós, amikor nyugat-európai missziójuk során éppen e vitába csöppen-tek. A Francia Szocialista Párt többsége, élükön Léon Blummal, kénytelen visszavonulót fújni és már alig két héttel München után annak helyességét vitatni. A párt parlamenti frakciója — hangoztatta mintegy védekezve Léon Blum — támogatta ugyan Daladier kormányát, de ezt azért tette, mert az országban és a pártban is „erős az áramlat az abszolút pacifizmusért”, és ebben a helyzetben „a párt nem látszatott annak a pártnak, amely a háborút akarja”.⁵² Zyromsky, a szocialista párt baloldalának vezetője egyértelműen elítélte Münchent és „Franciaország megaláztatását” látta benne. Hozzá hasonlóan fogalmaztak a balti államok szocialistái és a lengyel szociáldemokraták is. Véleményük szerint „München nemcsak Sedánja, de Waterlooja is a francia politikának”. Tiltakoztak az ellen is, hogy egyesek Jaurès pacifizmusára hivatkoztak München támogatásával kapcsolatban, holott Jaurès pacifizmusában benne volt a szabadságért vállalt háború hirdetése is, míg München a szabadság megtiprása volt. Az SzMI Végrehajtó Bizottságának ülésén résztvettek többsége már azt követelte az Angol Munkáspárttól, a francia szocialistáktól, hogy akadályozzák meg München folytatását, tegyenek meg mindent Chamberlain és politikája megbuktatására. Az

⁴⁹ Népszava, 1938. szept. 18.

⁵⁰ Szocializmus, 1938. szeptember—október.

⁵¹ Népszava, 1938. okt. 1. „A müncheni béke” Hasonló tartalmú cikk „Új Európa felé” — Népszava, 1938. okt. 9.

⁵² Lásd a Szocialista Munkásinternacionálé VB ülésének jegyzőkönyvét. PI Archivum, 696. f. 88. óe.

ülés végén már Léon Blum is azt vallotta: „Hitler ellen mindent meg kell tenni”. létre kellene hozni „a Párizs—London—Moszkva tengelyt”.⁵³

A Szocialista Munkásinternacionálé legfelső fórumain folyó vitákat a magyar szociáldemokrata vezetőknek sem lehetett figyelmen kívül hagyni. Kezdetben ugyan még bőven volt lehetőség ezek elhallgatására, hiszen a nyugati szocialista sajtóban is Münchent helyeslő véleményeket tettek közzé. A Népszava párizsi tudósítója pedig francia vezető jobboldali szocialistával — Lucien Laurat-val — Münchent egyértelműen pozitívan értékelő beszélgetést tett közzé.⁵⁴ Később azonban a szocialista pártokban és az MSzDP-ben is erősödő ellenvélemények miatt Mónus maga volt kénytelen álláspontját megvédeni és az ellenvéleményekkel vitába szállni. A Szocializmus november elején megjelent októberi számában Mónus lényegében megismételte azokat az érveit, amelyeket Münchenről a Népszava több vezércikkében kifejtett. Változatlanul az volt a véleménye, hogy „a két világháború közötti szünet. . . tartósan meghosszabbodott”. Úgy vélte, nem volt más választás a háború elkerülésére, mint München. Szerinte a nagyhatalmak nem voltak felkészülve a fasiszta Németország elleni háborúra, a népek mindenáron békét akartak. Ehhez még hozzáfűzi; a béke pedig csak úgy tartható fenn, ha az első világháború igazságtalanságait kiküszöbölik. Nem volt más kiút azért sem — írja —, mert a kollektív biztonság rendszere összeomlott. Kénytelen részletesen foglalkozni Oroszország szerepével is, hisz az MSzDP-ben igen nagy szimpátia kísérte a Szovjetunió Münchennel kapcsolatos álláspontját. Mónus meghamisítva a Szovjetunió Csehszlovákiát támogató döntését, azt hangoztatta, hogy „Oroszország,⁵⁵ mondhatnók, szívesen vette, hogy a müncheni megállapodásból kihagyták. Ezért nem kell viselnie a felelősséget és most joggal mondhatja, hogy a békét más módon, más eszközökkel is meg lehetett volna menteni.”⁵⁶ Csehszlovákiával kapcsolatban pedig — bizonyos nosztalgiával állapítja meg — saját „mohósága”, „étvágya” és ehhez 20 éven keresztül való ragaszkodás okozta saját vesztét és magára maradását.

Mónus azonban — mint mindig — a felelősség elhárítása után a mélyebb indokokat, összefüggéseket keresve lényeges dolgokra is rátapint. Anglia és Franciaország részéről a háború elhárításában „döntő szerepet játszott a politikai és szociális következményektől való félelem” is — írja cikkében. A demokratikus hatalmagnál a háború vállalása a tömegek mozgósításával, aktív részvételével járt volna, és ha megnyerik a háborút — már pedig ebben nem kételkedett Mónus —, a demokratikus országok politikai, szociális életében is mindenképpen döntő változásokra került volna sor. Oroszország részvétele a háborúban pedig csak növelte volna ezeket az igényeket. „A háború mögött a szociális forradalom képe jelent meg. . . ezért — állapítja meg helyesen Mónus Illés — az adott esetben a háború szociális hatásaitól való félelem nagymértékben hatott Angliára és Franciaországra.” „Kisebbik veszélynek fogták föl a tengelyhatalmakkal való kiegyezést.” Találón ehhez még hozzáteszi: „A fasizmus és antifasizmus az ő szemükben megváltozott és új értelmet nyert. . . már nem érdekelte őket, hogy más népek milyen államrendszerben élnek, a fasizmus legyőzését ráhagyták az érdekelt népekre.”

⁵³ Uo.

⁵⁴ Népszava, 1938. okt. 13.

⁵⁵ Szerinte a Szovjetunió kezét részben Japán, részben a belső problémák, a perek annyira megkötötték, hogy nincs abban a helyzetben, hogy beleszóljon az európai problémákba.

⁵⁶ Szocializmus, 1938 szeptember—október. *Mónus Illés*: „München után”.

A fenti elemzésből az is kitűnik, hogy Mónus, miközben változatlanul helyesli Münchennel kapcsolatban kifejtett: nem volt más út álláspontját és elutasítja azok véleményét, akik szerint „erélyes fellépés esetén Németország nem kísérelte volna meg a világháborút”, a München óta eltelt idő bizonytalanabbá, a nyugati hatalmak politikáját illetően aggodóbbá tette. Éppen a nagyhatalmak politikája készteti annak kimondására, hogy a „diktatúrák országokban” a munkásosztály és a fasiszmus által sújtott tömegek nem várhatnak külső segítségre, támaszra, hanem maguknak, egymással „szövetségre lépve” kell „felvenni a harcot a szabadságért”.⁵⁷

Az MSZDP-ben természetesen nem München és annak értékelése jelentette a fő problémát, bár az is kétségtelen, hogy München értékelése közvetlenül szerepet játszott a magyar területi igények szociáldemokrata megközelítésében. München a magyar követelésekre vonatkozóan — amint ismeretes — nem hozott végleges döntést. Az a körülmény azonban, hogy elvileg a nyugati hatalmak is hajlandók voltak a probléma megoldására,⁵⁸ lefékezte, illetve eloszlatta a szociáldemokrata párt vezetői körében a már fentebb említett ellentéteket, és minden — lényeges — fenntartás nélkül a revíziót követelők soraiba léptek.

A kezdeti óvatosság után október elején már úgy tűnt, be akarják hozni azt a lemaradást, amelyet a néhány hetes várakozás okozott. Be akarják bizonyítani, hogy a revízió kérdésében az MSZDP-t a kormánnyal és főként a szélsőjobboldallal szemben történelmi előjogok illetik meg. A Népszavában megjelent cikkek a csehszlovák—magyar tárgyalások azonnali megkezdését, az „adott körülmények között a lehető legtöbb eredmény elérését” sürgetik.⁵⁹ A pártvezetőség azonban változatlanul ellenez minden olyan akciót, amelyre a nyugati hatalmak hozzájárulása nélkül kerülne sor. A Népszava ennek szellemében cikkeiben elhatárolja magát a felelőtlen katonai akciók sürgetőitől, óv minden ilyen lépéstől, ugyanúgy a fasiszta Németország, esetleg Olaszország egyoldalú beavatkozásának igénybevételeitől. Közben pedig élesen támadja Csehszlovákiát, amelynek „huzavonája” úgy mond: akadályozhatja az eredményes tárgyalások kimenetelét. Miközben a Népszava ontja nacionalista hangvételű cikkeit, a komáromi tárgyalások megkezdése után is néhány napnak kell elteltie ahhoz, hogy az MSZDP hivatalos állásfoglalása megszülessen. A pártvezetőség 1938. október 7-ére hívta össze az országos pártválasztmányt, amely hivatott volt — a belső vitákra is pontot téve — a hivatalos nyilatkozat elfogadására és a további teendők meghatározására. A választmányi ülést azonban több olyan váratlan esemény előzte meg, amely szokatlan volt a párt történetében és magát az országos értekezletet is befolyásolta.

Október 6-án a debreceni pártszervezet — Erdei István titkár javaslatára — a város polgárságának erősen nacionalista hangvételű, revíziót támogató és követelő gyűlésével egyidőben, a pártvezetőség tudta nélkül a Munkásotthonban ugyancsak gyűlést tartott. Ezen „a Felvidék magyarlakta területei azonnali visszacsatolása” érdekében határozatot fogadtatott el és azt másnap a debreceni

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ „A négy nagyhatalom kormányfői kijelentik — olvasható az egyezmény függelékében —; hogy a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbség problémái, ha az illetékes kormányok három hónapon belül szerződéssel nem rendezik azt, a jelenlevő négy nagyhatalom kormányfői újabb találkozásának tárgyát alkotják.” Lásd: *Ránki*: i. m. 138.

⁵⁹ Lásd a Népszava „A magyar—cseh kérdés”, „Huzavona nélkül”, „A magyar probléma” — október 2., 4., 5-i vezércikkeit.

lapok teljes terjedelemben közölték is.⁶⁰ Ez a választmányt megelőző lépés hallatlan visszatetszést szült a pártvezetőségben nem annyira hangja, követelése miatt, hisz ebben nem volt különbség — a választmány által elfogadásra várt — okmány és a debreceni határozat között, hanem az önálló, a vezetéstől független fellépés miatt. Az izgalmakat csak fokozta az a körülmény, hogy október 7-én reggel, a választmány összeülését megelőzően a vidéki titkárok külön értekezletet tartottak, amelyen — feltehetően — Erdei várható megtámadásának kivédésére, a debreceniek akciója mellett támogatólag foglaltak állást.⁶¹ Hasonló, a pártvezetőség álláspontjától eltérő állásfoglalásra került sor a Népszava szerkesztőségében is, amikor a Népszava a komáromi tárgyalásokra küldendő különtudósítójának személyéről döntöttek.

Az október 7-én megtartott választmányi ülés fő szónoka Peyer Károly volt. Az általa beterjesztett határozati javaslat a komáromi tárgyalások gyors lefolyását, a magyar revíziós igények kedvező megoldását, a belpolitikában pedig olyan demokratikus és szociális reformok megvalósítását szorgalmazta, amely „vonzóerőt gyakorol az országon kívül élő magyarságra is”. Peyer egyben pontosította a Népszava által a revízió kérdésében már megpendített, a kormány támogató széles nemzeti összefogás problematikáját is.

Itt mindenesetre meg kell említeni, hogy ez a gondolat nem a Népszavától, mégcsak nem is a pártvezetőségtől származik. Elsőként Imrédy lépett fel ilyen igénnyel, s ebben számos polgári liberális csoport is egyetértett és fő hangadója a Magyar Nemzet volt. Ennek volt bizonyos nyilasellenes éle is, hisz utóbbiak külön utakon járva, csupán az egyoldalú német segítséget követelve, akarták a revíziót megoldani. Peyer tehát beszédében leszögezte, a békés revízió, amelyért az MSzDP két évtizede harcol, „parancsolóan szükségessé teszi, hogy egyelőre tegyük félre azokat a kétségtelenül mély ellentéteket, amelyek itt egyes pártokat elválasztanak. *Ehelyett egyesítsük addig, amíg a megoldásra váró nagy feladatok meg nem oldódnak, minden erőnket arra, hogy a magyar nép jövője és boldogulása számára minél több eredményt tudjunk biztosítani a nagy európai elrendeződésnél.*”⁶² Peyer arra törekedett, hogy a revízió kérdésében saját és a vezetőség többségének erősen nacionalista, de nem szélsőséges álláspontját elfogadtatva, megakadályozza, hogy a választmány ülése az ellentétek színterévé váljék. Feltehetően ezért nem került az értekezlet elé a Szocialista Internacionálé pártjaihoz intézett, de még el nem küldött memorandum. Ugyancsak ez lehet a magyarázata annak is, hogy az MSzDP dokumentumai között megtalálható határozat-tervezet, valamint a Népszavában közölt, egy szavazat ellenében elfogadott határozat között lényeges különbség van.⁶³ Ebben — a belső viták, véleményeltérések mellett — véleményem szerint már belejátszott az a körülmény is, hogy Imrédy külpolitikáját helyeslő, de a totalitás irányába forduló belpolitikáját elutasító politikai csoport

⁶⁰ „Mélyen átérezve azt a történelmi pillanatot, amely a trianoni békeparancs sorvasztó nyomása alól a magyar népet felszabadítja, Debrecen város szociáldemokrata magyar dolgozói követelik: 1. A Felvidék magyarlakta területeinek azonnali visszacsatolását. 2. A szociáldemokrata párt által kezdetől fogva követelt önrendelkezés haladéktalan valóráváltását minden nyelvű nép számára.” PI Archivum, 651. f. 6. cs. 1938. okt. 21.

⁶¹ PI Archivum, 651. f. 2/1938-7-14 354.

⁶² Népszava, 1938. okt. 8.

⁶³ A tervezet csak a revízió kérdésével foglalkozott (PI Archivum, 696. f. 24. öe.), a határozat nagyobb része viszont Imrédy „parancsuralmi” törekvéseivel szemben „az alkotmányos és demokratikus jogokhoz”, a szociális reformokhoz való ragaszkodást szögezte le. Népszava, 1938. okt. 8.

tok éppen a komáromi tárgyalás előtt hozták a kormányfő tudomására: a revízió nem jelenthet a kormánynak szabad kezét a belpolitikában. Ezt a felfogást támogatta a Független Kisgazdapárt október 5-én megtartott országos pártterkezelete is.⁶⁴

Peyer kompromisszumos törekvése azonban csak a határozat elfogadásában járt sikerrel. A választmány ülésén szokatlanul heves összeütközésekre került sor. A határozati javaslatban foglaltakat élesen bírálta, egyben a debreceniek álláspontját támogatta a pártban, főként vidéki szervezeteiben mind nagyobb befolyást élvező Takács Ferenc országgyűlési képviselő. Követelte a határozati javaslat lerövidítését, a Felvidék visszacsatolásával kapcsolatos rész határozottabb és egyértelműbb megfogalmazását. Indítványozta, hogy a vezetőség eszközölje ki a kormánynál, hogy a megszálló csapatokkal egyidőben szociáldemokrata képviselők is a Felvidékre mehessenek, hogy az ottani szocialista szervezetekkel a kapcsolatot azonnal létrejöhessen. Ehhez még hozzátette: „zsidók a jelöltek között nem lehetnek”, Takács erre a feladatra Erdei Istvánt és Malasits Gézát javasolta.

Takács felszólalása, különösen a pártvezetőség zsidó tagjaival szembeni megkülönböztetése általános vihart kavart. A pártban a zsidó kérdés, az antiszemitizmus már hosszú idő óta belső feszültséget okozott. A zsidótörvény után mind nyilvánvalóbbá vált, hogy ez előbb-utóbb felszínre tör. Erről a pártvezetőséghez, és a párton belüli zsidókérdés megoldására még 1938 májusában Peyer vezetésével megalakult bizottsághoz már több jelzés is érkezett. Mégis az a heveség, amellyel ez 1938 őszén, főként a pártválasztmányon felszínre tört, a pártvezetőséget is meglepte. A választmány előtt néhány nappal — mint említettük — a Népszava szerkesztőségének egy csoportja, Bresztovszky Ede, főszerkesztő-helyettes vezetésével azzal fordult a pártvezetőséghez, hogy küldjön tudósítót a komáromi tárgyalásra, de azt kikötötték ők is, hogy a különtudósító zsidó nem lehet. Mónus, mint a lap főszerkesztője a javaslatot azzal utasította vissza, hogy anyagiak hiánya miatt ez nem lehetséges. Feltehető, sőt biztos, hogy Mónus elutasításában nem az anyagiak, hanem a személyi javaslat játszott döntő szerepet. Végül is a pártvezetőség kénytelen volt Bresztovszky javaslatát elfogadni és Nyigri Imrét küldte ki különtudósítónak.⁶⁵ Ez az epizód is alkalmas volt arra, hogy a választmányt megelőzően külön megbeszélést folytató vidéki titkárok kifejezésre juttassák ezen felfogásukat, hogy a zsidó vezetők görcsös ragaszkodása pozícióikhoz az országosan kialakult antiszemita légkörben veszélyezteti a párt fennmaradását.⁶⁶

Takács Ferenc fellépése az országos értekezleten ennek a felfogásnak volt nyílt jelentkezése. Buchinger és más vezetők, felszólalók határozottan visszautasították Takács vádjait, mégis — legnagyobb meglepetésre — Peyer nem Takácsot, hanem Buchingert⁶⁷ utasította rendre. Az így kialakult feszült légkörben már egyáltalán nem volt véletlen, hogy a megánalkalmazottak egyik képviselője — egyes források szerint Kertész Miklós — azt javasolta, hogy „a nem kívánatos

⁶⁴ Népszava, 1938. okt. 6.

⁶⁵ PI Archivum, 694. f. 10 d.

⁶⁶ PI Archivum, 651. f. 2/1938-7-14.354.

⁶⁷ Buchinger egyes források szerint Takács Ferenc szemébe mondta: „Maga még ma nem nyílas, de holnap az lesz!” PI Archivum, 651. f. 2/1938-7-14 354; Takács pedig: „Maga nem mehet a Felvidékre!”

zsidó vezetőségi tagok önként álljanak félre és magatartásukkal ne akasszák meg a párt fejlődését”.⁶⁸

A viharos választmányi ülésről a főváros szervezett dolgozói alig szereztek tudomást. A pártvezetők nem beszéltek róla, a Népszava a vitáról semmit sem tett közzé. Viszont annál több tájékoztatást kaptak róla a vidéki pártszervezetek a jelen volt titkárok útján.⁶⁹ A gyorsan változó kül- és belpolitikai események azonban átmenetileg a belső ellentétek nyílt kirobbanását későbbre tolták. Itt még úgy tűnt, hogy nem többről, mint néhány szélsőségesen nacionalista és antiszemita nézeteket valló vezető akciójáról van szó.⁷⁰

A komáromi tárgyalások elhúzódása, majd zsákutcába jutása miatt, továbbá a kormánynak az MSzDP-re gyakorolt nyomása, meg a pártnak attól való félelme következtében, hogy „békés megegyezés” nélkül, katonai vagy egyoldalú náci beavatkozás útján kerül sor a magyar igények kielégítésére, az MSzDP vezetősége végül is elszánta magát nyugati misszió vállalására. Október 15-én a Népszavában nyilvánosságra hozta a München óta titokban tartott, a Szocialista Munkásinternacionálé pártjaihoz intézett memorandumot.⁷¹ Október 16-án pedig arról adott hírt a Népszava, hogy szociáldemokrata vezetők: Buchinger Manó, Peyer Károly, Kertész Miklós Brüsszelbe, Londonba, Párizsba utaznak. Feladatuk: „a különböző országok munkáspártjainak vezetőivel személyesen keressenek érintkezést és megnyerjék támogatásukat a magyar ügy számára”.⁷² A Magyarországi Fogyasztási és Termelőszövetkezetek Egyesülete nevében Györki Imre és Malasits Géza főtitkár fordult hasonló kéréssel⁷³ a Szövetkezetek Titkári Hivatalához.

Mit tartalmazott a memorandum?

München — mint írják — nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is tette a magyar igények kielégítését. A döntés a magyar közvéleményben, a szocialista szervezetekben is „érthetően” „óriási érdeklődést” keltett. A megoldást, a gyakorlati megvalósítást illetően azonban problémák jelentkeznek. Éppen ezért az igazságos, békés és gyors rendezés érdekében mind a párt, mind a szakszervezetek képviselői szükségesnek tartják álláspontjukat Nyugattal megismertetni, befolyásukat latba vetni. A memorandum miközben történeti áttekintést nyújt arról, hogy 1919 óta az MSzDP milyen erőfeszítéseket tett a különböző nemzetközi fórumokon Trianon igazságtalanságának kiküszöbölésére, a területi igények jogosságát a reakciós erőkhöz hasonló érvekkel igyekszik alátámasztani. A békekötés — olvasható az emlékiratban — döntő szerepet játszott abban, hogy a „munkásosztály életnívón aluli bérek mellett tengette életét”, hogy „a kapitalizmus olyan erőket tud a munkásosztály demokratikus és szociális törekvései ellen felvonultatni”, amelyek a Trianon teremtette „bajok forrásaiból táplálkoznak”. A békés

⁶⁸ PI Archivum, 651. f. 2/1938-7-14 354. A pécsi rendőrkapitányság Tolnai József titkárnak a választmányi ülésről a pártszervezetnek adott tájékoztatója alapján jelenti, hogy Peyer Károly is azon a véleményen volt, hogy a pártban „tisztulási folyamat indult meg és remélni lehet, hogy a zsidókat eltávolítják körükből”.

⁶⁹ Lásd Baloldali összesítő 1938 október végi jelentései.

⁷⁰ E kérdéssel részletesen foglalkozik Pintér István már említett tanulmánya. Szélsőjobb-
oldali nacionalista csoport az MSzDP-ben 1938—1939 fordulóján.

⁷¹ Nem tudjuk pontosan, hogy a memorandumot előbb juttatták-e el az érdekelt pártokhoz, mint a delegáció útnak indult, vagy a vezetők vitték magukkal.

⁷² Népszava, 1938. okt. 16.

⁷³ Kérték a főtitkárt, hogy „hathatós befolyását a jogos magyar igények békés úton való kielégítésére használja fel és ilyen értelemben szíveskedjék az angol és nemzetközi szövetségi közvéleményt tájékoztatni”. Népszava, 1938. okt. 22.

keretek közötti megoldás és a fegyveres konfliktus érdekében az MSzDP elvárja, hogy az internacionálé pártjai a következő kérdésekben támogatni fogják Magyarországot: 1. A Münchenben szabott 3 hónapos határidő megrovíditése. A gyors elintézés mind magyar, mind csehszlovák szempontból „előnyös”. 2. A megegyezés békés feltételeinek támogatása, mert csak így válhat „a rendezés a két ország közötti jószomszédi viszony megteremtésének alapjává”. 3. A rendezés általános európai érdekeket is képvisel, mert elősegíti „a dunai népek békés együttélését és a jövő gazdasági boldogulását”, egyben „a megbékélt Magyarország számára lehetővé válnék, hogy a maga függetlenségét minden esetleges expanziós törekvésekkel szemben biztosítsa. Ilyen független Magyarország Európa dél-keletjén a tartós béke egyik erős tényezője lenne.”⁷⁴ Így kerültek a memorandumban — az MSzDP általános politikájához hasonlóan — a területi revízió keretében kimondottan nacionalista, a magyar reakció politikáját előmozdító érvek „összhangba” a valóban egyetemes és nemzeti érdekeket szolgáló elvekkel.

Október közepén útnak is indult az MSzDP küldöttsége.⁷⁵ Jelenlegi ismereteink alapján alig tudunk valamit arról, hogy Buchingerék missziója valójában jelentett-e konkrét hozzájárulást a magyar területi igények kielégítéséhez. Nem tudjuk, hogy az angol, francia vagy más szocialista párt vezetői egyáltalán felemelték-e szavukat Peyerék missziója érdekében. Valószínű nem. Imrédynek feltehetően nem is ez volt a célja, amikor sürgette, követelte és támogatta az utat. Inkább minden lehetőség igénybevétele ahhoz, hogy a magyar ügy nemzetközi érdeklődést és bizonyos támogatást váltson ki, hogy mindenekelőtt Csehszlovákiára, a négy hatalomra, ezen belül is a német és olasz kormányra is bizonyos nyomást gyakoroljon. Ezen túl kétségtelen Imrédy ezzel azt is bizonyítani akarta,

⁷⁴ Lásd: PI Archivum, 696. f. 24. öe. és Népszava, 1938. okt. 15. A következőkben a magyar igények követelésére felhozott indokokat teljes terjedelemben közöljük:

„1. Tekintve, hogy a szudéta és lengyel területeken a szabályozás végrehajtása már befejezést is nyert, túl hosszú az a három hónapi határidő, amelyet Münchenben a magyar kérdés szabályozására megszabtak. A magyar kérdés megoldása is sürgős és halogatása ugyanolyan veszedelmekkel járna, mint a többi problémáé. A gyors elintézés előnyösebb volna nemcsak csehszlovák és magyar szempontból, de európai szempontból is.

2. Hangsúlyozottan kiemeljük a külföldi testvérpártok előtt, hogy mi, magyar szociáldemokraták rendkívül nagy súlyt helyezünk arra, hogy Magyarország és Csehszlovákia között a megegyezés létrejöjjön, mely békés úton történjék és hogy ez a rendezés a két ország közötti jószomszédi viszony megteremtésének alapja lehessen.

3. Ezen túlmenően még egy általános európai szempont is rá akarunk mutatni. Most, amikor az illetékes hatalmak arra törekszenek, hogy a kiélesedett európai válságban kívánatos és kielégítő újjárendezés keretében az úgynevezett dunai népek békés együttélésének és jövő gazdasági boldogulásának problémáival is foglalkozzanak, nem zárkozhatunk el Magyarország csehszlovákiai követelése elől annál kevésbé, minthogy Magyarország Csehszlovákiától csak a magyarlakta területeket és az önrendelkezési jog érvényesülését igényli. — Az igazságos igényeiben kielégített és megbékélt Magyarország számára lehetővé válnék, hogy a maga függetlenségét minden esetleges expanziós törekvéssel szemben biztosítsa. Ilyen független Magyarország Európa dél-keletjén a tartós béke egyik erős tényezője lenne. — Ezeket tartottuk szem előtt, amikor arra határoztuk el magunkat, hogy felfogásunkról a külföldi munkáspártokat tájékoztatjuk. Ismételen hangoztatjuk, hogy a legfőbb szempont, amely a magyar munkáspártot vezetői: az európai béke megvédelmzése, megőrzése és a tartós béke megalapozása. — Bizton reméljük, hogy testvérpártjaink, ha állásfoglalásunkat mérlegelik, azt helyesnek és méltányosnak ismerik el és a maguk részéről is minden erővel arra törekszenek, hogy azokon a tanácskozásokon, amelyeket az európai hatalmak képviselői ezekről a kérdésekről folytatnak, ez az itt ismertetett felfogás az ő támogatásukkal gyakorlatilag is érvényre juthasson!”

⁷⁵ A Magyar Nemzet hosszú cikkben méltatta az MSzDP lépését, kifejtve, hogy „a szociáldemokrácia is megtalálta az utat a nemzeti gondolathoz” és felhasználja nemzetközi kapcsolatait a magyar ügy érdekében. Magyar Nemzet, 1938. okt. 19.

hogya a magyar követelések mögött ott áll az egész nemzet. Ezt az MSzDP missziójával részben elérte, többet ettől nem is várt. A pártvezetés azon reménye azonban, hogy sikerül kiharcolni Franciaország és Anglia a szudéta kérdés megoldásához hasonló közvetlen részvétét a magyar ügy elintézésében, ezáltal csökkenne az ország és természetesen az MSzDP történelmi felelőssége, nem növekednék a német—olasz befolyás a külpolitikában, a szélsőjobboldal előretörése a belpolitikában, nem vált be.

Nem ismerjük ugyan a küldetés konkrét eredményeit, annál gazdagabb dokumentációval rendelkezünk e lépésnek a hazai és a nemzetközi munkásmozgalmra gyakorolt hatásáról. Október második felében a párt orgánumait és gyűléseit is mindjobban hatalmába kerítette a féktelen nacionalizmus. A pártvezetőség lépéseivel eddig elégedetlen debreceni pártszervezet a memorandum ismertté válásakor azonnal táviratban üdvözölte a párt titkárát és szorgalmazta, hogy azt toldják meg az Internacionálénál személyes közbenjárással. Őhajuk másnap már teljesült. A Nagy Magyar Alföld, a Takács Ferenc szerkesztette orosházi pártszervezet lapja október 18-án pedig már nemcsak a Felvidéket, hanem a Rutén-földet is követeli és közös magyar—lengyel határt sürget. Néhány nappal később ez a lap átveszi a kormány reakciós jelszavát „Magyar a magyarért» ez a jelszó legyen állandó és általános” — írja az orosházi lap.⁷⁶

Az MSzDP politikájában ez a gyorsan beállott változás még a szélsőjobboldalt is meglepte és hirtelen nem tudott jobbat, mint elfeledással vádolni a szociáldemokratákat. Persze nem riadtak vissza nacionalista tendenciájú provokációtól sem. Az MSzDP-ben éppúgy, mint a reakciós sajtókörökben nagy botrányt váltott ki e napokban a Prohászka-munkaközösség által az újpesti Munkásotthonnak felajánlott nemzetiszínű zászló. Az ajánlat megtétele után az újpestiek azonnal a pártvezetőséghez fordultak és tanácsot kértek: mit tegyenek? Az ellenforradalom történetében még nem fordult elő, hogy egy jobboldali szervezet zászlót ajánlott volna fel a pártnak, vagy valamelyik szervezetének. Az ajándékozó hovatarozása mellett problémát okozott a zászló is. Eddig ugyanis a párt csak a munkásosztály zászlóját ismerte el és nem, vagy alig használta a nemzeti zászlót. (Ebben a nemzetközi munkásmozgalom mindkét irányzata, a kommunista és a szocialista is azonos felfogást vallott. Éppen a fasizmus támadása, a nemzetietlenség vádja elleni harc értette meg mindkét irányzattal, hogy ezt a nem lényegi, inkább formai hibát ki kell küszöbölni.) A pártvezetőség úgy döntött — ebben nem annyira a helyes elv, mint a provokációtól való félelem, részben pedig a nacionalista hangulat vezette —, hogy a zászlót el kell fogadni. Erre sor is került. A szélsőjobboldal támadása természetesen ennek ellenére sem maradt el.⁷⁷ Feltehető, hogy ez adta később a debreceni pártszervezetnek azt az ötletet, hogy ő is nemzetiszínű zászlót ajándékozzon a „visszatért” Felvidéknek.

A zászló ajándékozáshoz hasonló kísérlet történt a katolikus ifjúság október 22-én megtartott revíziós nagygyűlésén is. Itt nyilvánosan felszólították az OIB-t, hogy csatlakozzék a „Magyarország... igazáért küzdő katolikus munkássághoz”. Szemben a pártvezetőség a nemzetiszínű zászlóval kapcsolatos bizonytalan állásfoglalásával, az OIB helyesen reagált a felszólításra. Kifejtette, hogy csak olyan összefogás részese lehet, amely a nemzetiségek önrendelkezését egybekapcsolja az ország függetlenségéért és a dolgozó nép minden rétegének érdekeiért folyó harccal. Ha a katolikus ifjúság a harchoz keres fegyvertársat, megtalál.

⁷⁶ Lásd a Nagy Magyar Alföld október, novemberi számait.

⁷⁷ Népszava, 1938. okt. 29.

hatja azt a szociáldemokrata ifjúságban, de az együttműködés keresés nem lehet provokáció, nem irányulhat a szocialista szervezetek ellen.⁷⁸

A szervezett dolgozók kisebb, a nacionalizmus hatása alá kevésbé került, a KMP által befolyásolt része ezekben a hetekben is megpróbált fellépni a pártot elárasztó nacionalizmussal szemben. Voltak, akik azt kifogásolták, hogy a párt nem mutatja meg: a Csehszlovák Köztársaság szétfűzése az adott helyzetben a fasiszmus dél-kelet-európai terjeszkedése előtt nyitja meg az utat, ami egyben Magyarország függetlenségét is fenyegeti. Voltak olyanok is, akik megértették a párt nehéz helyzetét, és nem azt kifogásolták, hogy a párt kiáll a revízió mellett, hanem a pártvezetés azon taktikáját helytelenítették, amely a pártot úgy próbálja felszínen tartani, hogy nacionalizmusban megkísérli a kormányt és a szélsőjobbaldalt is túllícitálni.⁷⁹ Az MSZDP nacionalista propagandája elleni tiltakozást az is jelzi, hogy a Népszava előfizetők száma 2000-rel csökkent. Ez a szám pedig elsősorban a törzsgárdát jelentette. „Öt év óta ez nem volt, *most dacból volt*” — fűzi az eredményhez hozzá Buchinger.⁸⁰

Sajnos a balról jövő kritikát megzavarta a KMP politikáját éppúgy, mint az MSZDP-ét elutasító és ezekben az években a munkásság körében mind nagyobb befolyásra szert tett Demény-frakció váratlan bekapcsolódása a vitába. Nagy mennyiségben terjesztett röpirataiban ultraradikális követeléseivel lépett fel. Osztályárulással vádolta az MSZDP-t és a párt szétrobbantására szólította fel a munkásságot. Ez mindenképpen megzavarta a párttagságot. Segítette azokat, akik a párt nehéz helyzetében a kilépést latolgatták, vagy ki is léptek. A pártvezetőségnek pedig alkalmat adott arra — bár utóbbi nyíltan csak Demény csoportját támadta⁸¹ —, hogy a kommunistákat és a velük fellépő baloldalt is az MSZDP robbantásával vádolja.

Peyerék nacionalista fellépése a Szocialista Munkásinternacionálé vezetőinek egy részében is nem várt visszautasításra talált. A reagálást Buchinger Manó szükségzavú feljegyzéséből ismerjük. E szerint a Brüsszelben együtt ülő VB tagjai közül többen kemény szavakkal ítélték el az MSZDP memorandumát és a párt egész magatartását. Tömondatokban néhány megjegyzést ebből: Adler főtitkár: „Nincsenek más gondjaitok? Feleltem — párt, de félek nem soká” — tette hozzá Buchinger. Léon Blum: „Érthető elhajlás.” Vanderwelde, az SzMI elnöke: „Versailles és Trianon rossz, de most nem önrendelkezési jog érvényesül, hanem fasiszta erőszak.” Míg mások: „Hát Erdély nem kéne.” „Ilyen dokumentum még nem volt. Folytatni jöttetek Münchent.” Buchinger e — számára rendkívül kínos — fogadtatás után leírja, hogy az MSZDP helyzetét megvilágító beszéde után ugyan elismerték az MSZDP nehéz helyzetét, de segítséget nem ígértek. Kijelentették: „nem tekintik a Szocialista Internacionálé hivatásának, hogy a magyar nemzeti nacionalista érdekekért kiálljon”. Buchinger, aki kezdettől óvta a pártot a nacionalista elhajlástól, most kénytelen volt belátni, hogy nemcsak hibáztak, hanem magukra is maradtak. A hibát azonban nem annyira a memorandumban és küldetésükben, mint formai okokban látja: „Hibánk volt — írja — túlságos exponálás és elhíresztelés, hogy utazunk.”⁸² Peyer londoni, Kertész párizsi útjá-

⁷⁸ Népszava, 1938. okt. 25.

⁷⁹ PI Archivum, 651. f. 6. cs. 1938. okt. 21., nov. 4. és 11.

⁸⁰ PI Archivum, 696, f. 32. óe.

⁸¹ Népszava, 1938. nov. 27. „Az aszan provokatőr”.

⁸² PI Archivum, 696. f. 32. óe. Érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy az SzMI vezetői, miközben joggal visszautasították a magyar követeléseket, nehéz helyzetében az MSZDP-t magára is hagyták. Mind ez ideig nem áll rendelkezésünkre olyan dokumentum, amely azt bizonyítaná

ról nem rendelkezünk semmilyen konkrét ismeretanyaggal, de talán Buchinger egy mondatos megjegyzése ebben is eligazít: „Angolok kétszínűek, mint az elnyomó, franciák kétségbeesettek — tele rossz sejtéssel.”⁸³ Ezek után igazán meglepő, hogy Peyer november elején a pártvezetőség és a parlamenti frakció közös ülésén küldetésük eredményes voltáról számolt be, amelyet a pártvezetőség „örömmel és köszönettel vett tudomásul”.⁸⁴

Peyerék küldetésének és a kormány komáromi tárgyalásának kudarca után a pártvezetőség előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy amitől félték, bekövetkezik. Kénytelenek belátni, hogy az adott történelmi körülmények között a magyar revízió mindinkább a német agresszió eszköze lesz. Ők ugyan lehetőségeikhez képest mindent elkövettek, hogy csökkentsék Hitler szerepét a területi vita rendezésében, előmozdítsák a békés megegyezést, de ez nem sikerült. Utolsó erőfeszítésként a Népszava október végén ismét visszatér a követelt területeken a népszavazás szeptemberben felvetett gondolatához, amikor azonban mind nyilvánvalóbbá lesz, hogy Anglia és Franciaország nem emel kifogást a német—olasz döntőbíráskodás ellen,⁸⁵ elfogadják ezt a megoldást ők is, a felelősséget áthárítva a csehszlovák félre, amely a tárgyalást „zsákutcába” juttatta.

A magyar követelések bizonyos kielégítésére november 2-án a német és olasz külügyminiszterek döntése alapján került sor. Az úgynevezett első bécsi döntés során Magyarországhoz csatolták a Felvidék jelentős részét.

A döntés ismertté válása után nacionalista örömmámorban úszott az ország, és ebből az MSzDP sem akart kimaradni. November 3-i vezércikk „az igazság győzelmeként” ünnepli a döntést. „Ritka történelmi pillanat, amikor egy nemzet teljesen feloldódik egyetlen érzelemben” — olvasható a Népszava ugyanazon cikkében. A pártvezetőség és parlamenti frakció közös ülése november 5-én köszönti a „hazatérő felvidéki magyarságot”. A bécsi döntésről kiadott nyilatkozat pedig „történelmi jelentőségűnek” nevezi a történeteket és „egynek érzi magát az ország örvendező közvéleményével”. Külön kiemeli a megoldás „békés” jellegét, amely megnyitja más országok felé is „Magyarország jogos igényeinek elismerését”, egyben megalapozza a szomszéd népekkel való tartós békét és barátságot.⁸⁶ A pártvezetőség tehát — amikor még meg sem kezdődött a területek átadása — az ország reakciós erőihez hasonlóan, már újabb területek iránti igényt juttatja kifejezésre.

A pártvezetőség nem akar kimaradni az ünneplésből sem. A Népszava nacionalista beállítottságú tudósítója, Nyigri Imre ontja cikkeit a „visszatérők” örömeiről. November 5-én „nemes gesztusként” a Népszava szerkesztőség határozatot hoz, amelynek értelmében vándorkönyvtárat ajándékozik a csallóközi falvaknak. November 4-én a debreceni pártszervezet a „visszatérőkkel való szolidaritás jegyében” utcai tüntetést szervez, és elhatározza, hogy a visszatérteknek

hogy az adott helyzetben a magyar szociáldemokratáknak a teendőket illetően tanácsot, segítséget adtak volna. Az SzMI a magyar pártot éppúgy sorsára hagyta, mint a csehszlovákiai szociáldemokratákat.

⁸³ Uo. 1938 végén az internacionálé titkársága a világhelyzetről kiadott állásfoglalásában újra elmarasztalja az MSzDP-t a területi kérdésben elfoglalt álláspontjáért. PI Archivum, 696. f. 79. óe. II.

⁸⁴ Népszava, 1938. nov. 6.

⁸⁵ Feltehető, hogy már a bécsi döntés előtt ismerték az angolok álláspontját. A pártvezetőséget mégis az angol külügyi államtitkár nyilatkozata nyugtatta meg véglegesen, aki kormányának nevében nyilvánosan üdvözölte a bécsi döntést. Népszava, 1938. nov. 18.

⁸⁶ Népszava, 1938. nov. 6.

nemzetiszínű zászlót küld. Példájukat azután más szociáldemokrata szervezetek is követik.⁸⁷ A megyei, városi ünnepi közgyűléseken, ahol az MSZDP-nek képviselete van, a párt delegáltjai mindenütt nyilatkozatban méltatják a nagy történelmi eseményt. A Szakszervezeti Tanács, magyarságát bizonyítva elsőként csatlakozik a miniszterelnök-asszony „Magyar a magyarért” felhívásához. Az akció keretében a párt- és szakszervezetekben gyűjtést szerveznek a visszatérők megsegítésére, és ezt megtoldva a Szakszervezeti Tanács pedig „egyösszegben” 9000 pengőt ajánlott fel.⁸⁸ November 11-én a Kassára bevonuló kormányzót ünneplők között a város főterén a meghívottak között ott szorongnak Peyerrel az élen a párt vezetői is.⁸⁹ November 12-én pedig Peyer a parlamentben üdvözlő a bécsi döntést, kiemelve ebben Horthy kormányzó „fáradhatatlan, bölcs és előrelátó munkáját”.⁹⁰ Beszédében nem mulasztotta el e vonatkozásban az MSZDP két évtizedes érdemeit méltatni. Az öröm, az elismerés mellett azonban Peyer nem mulasztotta el a párt elégedetlenségét is kifejezni a bécsi tárgyaláson tanúsított német magatartás miatt. „Általában azt kell tapasztalni — állapította meg —, hogy a bécsi tárgyalások folyamán teljesen érthetetlenül a legtöbb esetben Magyarország ellen történt a döntés.”⁹¹ Nem elszólás, nem véletlen Peyer ezen állásfoglalása. Erre az időre ugyanis a pártvezetőség, de a párttagság egy részében is az országos hangulat nyomán megérlelődött az a felfogás, hogy a néprajzi határokkal szemben a történelmi határokat kell követelni. De más tényező is szerepet játszott ebben. A bécsi döntést a németek és a szélsőjobb saját sikereként elkönnyvelni akaró és ezzel befolyását erősen megnövelt totalításra törő erők ellensúlyozására — Bethlen és híveihez hasonlóan — a pártvezetőség éppen a németek szűkmarkúságát és a döntésben az olaszok jóindulatát hangsúlyozta. Ezen túl a pártvezetésben voltak olyanok is, köztük Mónus, főképp pedig Peyer, akik azt vallották, hogy a németek ellensúlyozására erősíteni kell az olasz kapcsolatokat. Peyer úgy vélte, hogy Mussolini nem fenyegeti az ország függetlenségét, nem avatkozik oly mértékben be az ország belpolitikájába sem, mint Hitler; „Mussolini nem terjeszti a fasizmust” — hangoztatta.⁹²

Amikor az MSZDP vezetőségét elmarasztaljuk a bécsi döntés nyomán tanúsított magatartásáért, nem azért mondunk felette ítéletet, mert tudomásul vette a történeteket. Kétségtelen, ha az adott nemzetközi és belpolitikai helyzetben szembefordult volna a bécsi döntéssel, ez a pártra — sorsát, jövőjét illetően — kiszámíthatatlan következményekkel járt volna. A kényszerhelyzet, az adott poli-

⁸⁷ PI Archivum, 651. f. 6. cs. 1938. nov. 11.

⁸⁸ Népszava, 1938. nov. 18. Imrédy Béláné a Szaktanácshoz intézett levelében megköszönte „a nagy lelkű adományt”. Népszava, 1938. nov. 20.

⁸⁹ Ott volt Peyer Károly, Takács Ferenc, Esztergályos János, Reisinger Ferenc, Györki Imre, Kertész Miklós, Propper Sándor, Büchler József, Szepessy Albert és Bechtler Péter. Népszava, 1938. nov. 12.

⁹⁰ A pártvezetésben egyesek felvetették, hogy helyes volna, ha szociáldemokrata delegáció keresné fel a kormányzót és kifejezné a szervezett dolgozók hűségét. A vezetők többsége azonban ezt elutasította. Ennek pótlását szolgálta részben Peyer parlamenti hűségnyilatkozata, részben Borovszky Gézának, kassai szociáldemokrata pártszervezet vezetőjének, a csehszlovák nemzetgyűlés volt tagjának a Népszavában közzétett „el nem mondott üdvözlő beszéde”. Ebben „a viszsza-csatolt Felvidék magyar szociáldemokrata munkássága” nevében üdvözölte a kormányzót és bizonygatta a „visszatértek” nemzethűségét. A kormányzó egy hónappal később a kassai főispán útján köszönte meg „a munkásság hazafias lelkesedésének és nemzethűségének kifejezésre juttatását”. Népszava, 1938. nov. 15. és 1939. jan. 22.

⁹¹ Képviselőházi Napló. 1935-re hirdetett nemzetgyűlés jegyzőkönyve. I. c. 268.

⁹² PI Archivum, 696. f. 32. őe.

तिकai és hangulati környezet, ha *magyarázza* is a párt állásfoglalását, *nem menti fel azonban az alól, hogy a pártvezetés és a párttagság többsége nemcsak kényszer hatására, nem csupán taktikából, hanem tudatilag is azonosult a bécsi döntéssel. Jórészt feladta e kérdésben vallott korábbi elveit, és ezzel komoly politikai engedményeket tett a reakciónak.*

Különösen súlyos mulasztások terhelik az MSzDP vezetőit azért, hogy nem mutattak rá a Hitler kezéből kapott területi átcsatolás várhatóan súlyos politikai következményeire. Ezzel, valamint a munkássajtóban és egyéb megnyilatkozásokon teret engedve a nacionalista áramlatnak, hozzájárul ahhoz, hogy a nacionalista, sovinszta közhangulat által erősen megfertőzött dolgozó tömegek, részben a szervezett dolgozók is örömmel, fenntartás nélkül üdvözöljék a bécsi döntést. Érdemes e kérdésben felidézni a KMP bécsi döntéssel kapcsolatos álláspontját. Igaz ugyan, hogy a két párt helyzete, álláspontjának következményei nem azonosak. Úgy véljük azonban, hogy az adott esetben az MSzDP sem volt akadályozva abban, hogy a revízió kérdését elvileg közelítse. „Revízió igen, ha ennek módja és eredménye a Duna-medence népeinek és országainak a megbékélését és ezen keresztül a háborús veszély európai méretű csökkenését jelenti — írta e napokban Révai József. Ma ellenben a magyar imperialista revízió, a német imperialista terjeszkedés függvényeként, a müncheni gátszakadás folyamányaként, — csak még jobban kimélyíti a Duna-medence államai közötti ellentétet, az imperialista hatalmak versengését ezen a területen és csak még közelebb hozza azt a veszélyt hogy a Duna-medence és Balkán népeit . . . fel fogják hajtani egy Szovjetunió ellen indítandó háborúban” — állapította meg Révai láttnoki előrelátással.⁹³

Éppen ebben az időszakban mutatkozott meg legjobban, hogy a jobboldali szociáldemokratáknak a rendszernek tett újabb és újabb engedményei, az az opportunistá felfogás, hogy engedményekkel meg lehet menteni, felszínen lehet tartani a szociáldemokrata pártot, oly mértékben megfertőzte a szociáldemokrata, vagy az általa befolyásolt tömegek tudatát, hogy ebben a kritikus időszakban többségük minden ellenkezés nélkül tudomásul vette a történeteket. Ez egyben elválaszthatatlan attól a későbbi folyamattól és annak megértésétől, miért táplált a szociáldemokrata munkásság mind a további területi, mind a háború kérdésében oly nagy fokú illúziókat a Horthy-rendszerrel szemben. Végül is ez a politika nemcsak leszerelte, kispolgári, nacionalista befolyás alá juttatta a szervezett munkásság egy részét, hanem a gyengeség jeleként újabb és újabb támadásra ösztönözte a munkásmozgalom ellenfeleit. Így történt a bécsi döntést követően is.

A szociáldemokrata párt vezetőinek és a párt- és szakszervezetek egy részének nacionalista, a bécsi döntést helyeslő megnyilatkozásait váratlan esemény zavarta meg. November 12-én (szombaton) a késő esti órákban, amikor a munkásotthonokból már mindenki eltávozott, a Nemzeti Front nyilas csoportjai megtámadták a kispesti, rákospalotai, óbudai, lágymányosi és pestszenterzsébeti munkásotthont és a Magántisztviselők Szövetségének székházát. A kisebb-nagyobb, főleg fiatal suhancokból álló csoportok beverték az ablakokat, betörték az ajtókat, összezúzták a berendezéseket és mindenütt nagy tömegű röpiratot hagytak a helyszínen.⁹⁴ Terveikben szerepelt a rákosszentmihályi, a vizivárosi, a hegyvidéki és a ferencvárosi pártszervezet megtámadása is, de vagy eltévesztették a pártotthonok pontos helyét és így magáncsaládok otthonába törtek be, vagy még munkások tartózkodtak a helységben, s így a támadást megakadályozták.

⁹³ (Franciaországban megjelenő) Szabad Szó, 1938. nov. 19.

⁹⁴ Népszava, 1938. nov. 13.

lyozták.⁹⁵ A támadásra a nyilasoknak a bécsi döntést követően megnőtt befolyásuk, a Népszava és Új Magyarország között kibontakozott rendkívül éles vita adott közvetlen okot, közvetetten pedig — minden valószínűség szerint — a kormánypárton belül kirobbant ellentétek,⁹⁶ továbbá a november elején Németországban történt újabb antiszemita hecckampány keretében a nyilasokéhoz hasonló rombolásokra adtak okot.⁹⁷

A nyilas vandalizmus a főváros haladó szellemű közvéleményében, főként pedig a szervezett dolgozók körében nagy felháborodást váltott ki. A szervezett dolgozók, amint tudomást szereztek a támadásról — szombaton éjjel, vasárnap kora hajnaltól — tömegesen keresték fel a szociáldemokrata párt szervezeteit, vezetőit, a Népszava szerkesztőségét, hogy kifejezzék felháborodásukat, tiltakozásukat, követeljék a bűnösök felelősségre vonását, egyben jelezzék szolidaritásukat a provokáció áldozatává vált munkásotthonokkal. Ez a megmozdulás meglepte a pártvezetőséget. Miközben örült a nagyarányú, szervezetei melletti kiállásnak, attól is tartott, hogy a munkások spontán megmozdulása tüntetésbe csaphat át és ez újabb provokációkat szülhet. Ezért „feltétlen nyugalomra és higgadtságra” szólította fel a munkásokat.

November 13-án délelőtt összeült a pártvezetőség és a párt parlamenti frakciója. Az együttes ülés „a legnagyobb felháborodással” ítélte el a Nemzeti Front rombolását. Elhatározta, hogy „megbízottai haladéktalanul eljárnak illetékes helyen, hogy megfelelő intézkedéseket követeljenek”. Úgy döntött, hogy „a munkásvagyont és a munkásintézményeket a szervezett munkásság védelme alá helyezi”, egyben figyelmeztette és óvta a munkásságot meggondolatlan lépésektől.⁹⁸

November 13-án, a pártvezetőség ülésével egyidőben továbbra is egymást követik a munkások rögtönzött értekezletei. Kommunisták, szociáldemokraták összefognak és azonnali ellenakciót sürgetnek. A vasas székházban spontán összeült bizalmiak elhatározták, hogy november 14-én munkaszünettel tiltakoznak a rombolás ellen, és felkeresik a gyárak vezetőit, hogy illetékes helyen ők is tiltakozzanak a történetek ellen. A döntésnek megfelelően hétfőn reggel 8 órakor valóban rövid időre leállt a Telefongyár, az Egyesült Izzó, a Hoffherr és Schrantz, a Ganz Vagon, a Ganz Villamossági, a Ganz Hajógyár, a Láng Gépgyár, a csepeli Weiss Manfréd gyár és több más kisebb-nagyobb üzem. Leálltak a nyomdák — Általános Nyomda, Athenaeum, Globus, Hungária, Légrády, a Posner, Révai, Stádium, Tolnai, Világosság, a Nemzeti Újság, a Pester Lloyd — munkásai is. A szervezett munkások képviselői felkeresték a műhelyfőnököket, az igazgatóságokat és „kifejezésre juttatták, hogy a munkásság nem hajlandó gaszágokat eltűrni”. A pártvezetés instrukciója azonban már erőteljesen érződött tiltakozásuk indokaiban. A munkásság megbízottai mindenütt rámutattak arra is — hangsúlyozza a Népszava —, hogy az ilyen események károsan befolyásolják a dolgozók idegállapotát és ilyen hangulatban természetesen nem biztosítható a termelésnek az a nyugodt menete sem, amely egyébként kívánatos.⁹⁹ A nagyüzemi munkásság tiltakozása mellett — amelyre ilyen példa régóta nem volt — az Országos Nőszervező Bizottság, a Budapesti Nőbizottság, az OIB, a budapesti és környéki szakszervezeti ifjúsági küldöttek és üzemi ifjúmunkás-bizalmiak, a

⁹⁵ Népszava, 1938. nov. 15.

⁹⁶ Lásd: Sipos Péter idézett könyvét. 65—69.

⁹⁷ Népszava, 1938. nov. 11. „Németországban felgyújtották a zsinagógákat és zsidó üzleteket”.

⁹⁸ Népszava, 1938. nov. 15.

⁹⁹ Uo.

különböző szakszervezetek — magántisztviselők, kereskedelmi alkalmazottak, vasmunkások, textilesek, építőmunkások, bőrösök, cukrászok — öszzbizalmi és helyi gyűlései tiltakoztak a rombolások ellen. Egyben hangsúlyozták, hogy készen állnak a nyilasok minden támadásának visszaverésére, a munkásotthonok, szakszervezeti és párthelyiségek védelmére. A vidéki pártszervezetektől is egymás után érkeztek tiltakozó, intézkedéseket sürgető és helyi védekezés megszervezésére utaló levelek, táviratok.¹⁰⁰

November 15-én este a párt- és szakszervezetek vezetői, miután meglátogatták a megtámadott helységeket, a vasmunkások székházában találkoztak a szervezett dolgozók küldötteivel. Az öszzbizalmi értekezleten 2500 ember vett részt. A szolidaritás, a harckészség, a tenni akarás, a provokációra visszavágni követelés jellemezte a gyűlés hangulatát. „Nagy önuralomra volt szüksége a munkásságnak — írja a gyűlésről tudósító Népszava —, hogy ne vonuljon másnap az utcára — nem éjszaka, hanem fényes nappal —, hogy elsöpörje ezeket a banditákat. (Megtorlást!, meg-tor-lást! — kiáltozza egy emberként a sok ezer főnyi hallgatóság.) Mi azonban nem engedjük provokálni magunkat. . . a munkásság nem ül fel ennek a provokációnak, de résen lesz” — replikázza a vezetők szavait a lap, miközben a terem hangos a munkások közbekiáltásaitól. „Mégvédjük a munkásotthonokat” . . . Magyar proletár, ne hagyj magad! Ne hagyjuk magunkat, megtorlást!”

A szervezett dolgozók hatalmas tiltakozó megmozdulása, ez a lelkes hangulatú nagygyűlés is lehetőséget adott volna arra, hogy a munkásság sikra szálljon szervezetei védelméért, visszavágyjon a nyilasoktól, a kormánytól, a különböző fasiszta szervezetektől elszenvedett megaláztatásokért. Adott volt a lehetőség, hogy a vezetők és tagság közötti ellentétekre spekuláló, széthúzást szító, a munkásszervezeteket feloszlalni akaró politikára is határozott választ adjon a munkásság. Adott volt a lehetőség arra is, hogy a növekvő terror, a nacionalizmus hullámverésétől elbizonytalanodott munkásság most ismét magára találjon. Volt lehetőség utcai tüntetésre, arra, hogy a munkásság nyomást gyakoroljon az államhatalomra és a nyilasok provokációival szemben határozott intézkedéseket csikarjon ki. Kétségtelen, egy ilyen utcai tüntetés veszélyekkel volt terhes, ennek ellenére nem szabadott volna a lehetőséget kihasználatlanul hagyni.

A pártvezetőség többsége¹⁰¹ azonban híven eddigi opportunista magatartásához, nem merte, de nem is nagyon akarta vállalni az utcát is magában foglaló harcot. Az elfogadott határozat miközben szokatlanul éles hangon tiltakozott a provokáció ellen, és az ortvámadókkal szembeni „mélységes megvetését” hangoztatta, „a megtorlást az illetékes közrendészeti hatóságokra” bízta. A Népszava vezércikke ehhez ugyan hozzátette: a munkásság nyugalmát és higgadtságát ne értse félre senki sem. . . , mert „türelmében nagy és tekintélyes erők feszülnek” és „noha félreérthetetlenül megnyilatkozik benne a jogrend tisztelete”, benne van az a komoly követelés is, hogy az államhatalom „teljesítse kötelességét”.¹⁰²

¹⁰⁰ Lásd: Népszava, 1938. nov. 15. és 25-e közötti számait.

¹⁰¹ Egy hónappal később, amikor már a munkásságnak ez a határozott fellépése visszavonulóban volt és most már a kormány készült végzetes csapást mérni a pártra, Buchinger kétségbeesetten ugyan, de le merte írni: az alkotmány, a függetlenség, a parlamentarizmus védelmében ma már kevés a parlament, e „nagy érdek védelmében . . . ki kell menekülni a néphez, hozzá kell fel-lebbezni”. Népszava, 1938. dec. 11.

¹⁰² Népszava, 1938. nov. 16. Az MSzDP Fővárosi Végrehajtó Bizottsága november 18-án hozott határozata — már mintegy lehiggadva állapítja meg: A szervezett munkásság „sokszor a nemzet érdekében, saját egyéni és pártérdekeit háttérbe szorítva, lábhoz tett fegyverrel nézte a különböző nyilas- és horogkeresztesek féktelenkedéseit”. A nyilas rendbontók — úgy látszik —

S mit tett az államhatalom?

November 15-én Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter fogadta Peyer Károlyt, Györki Imrét és Kabók Lajost. Sajnálkozását fejezte ki a történetekért, ígéretet is tett a bűnösök kézrekerítésére és példás megbüntetésére. Valójában azonban alig történt valami. Igaz ugyan, hogy a rendőrség letartóztatott néhány suhancot, de szabadon is engedte őket. Később a polgári bíróság csupán magánlaksértés miatt emelt vádat ellenük és néhány napra elítélte őket. Ezzel az államhatalom részéről „a jogrend” orvosoltatott.

A nyilasok támadása felett ezzel azonban nem tért napirendre a munkásság. A szervezett dolgozók magukra nézve kötelező érvényűnek tekintették a pártvezetőségnek azt a döntését, hogy „tulajdonát, szervezeteit, intézményeit ön maga védelmezze minden támadással szemben”.¹⁰³ A szakszervezetek, pártszervezetek egymásután hoztak határozatokat helységeik védelméről és a szétrombolt otthonok helyreállításának segítéséről. A legtöbb párt- és szakszervezet a fővárosban és vidéken egyaránt az ifjúsági csoportok bevonásával védőőrségeket szervez. A pártvezetőség határozatot hozott a Rendező Gárda átszervezésére és létszámának felemelésére is. Ebben az időben különösen sok, kommunistákkal szimpatizáló fiatal került e fontos szervezetbe, amely így — egyes kerületekben — balra tolódva, hű védelmezője lesz a munkásszervezeteknek és kevésbé engedelmes eszköze a pártvezetés kommunistaellenes akcióinak.¹⁰⁴

A szervezett dolgozóknak ebben a megmozdulásában egymásra találtak a kommunisták és baloldali szociáldemokrata munkások. Megerősödött a közös fellépés iránti készségük, a szocialista szervezetek védelmében az egymásra utaltság fontossága. Az eddig elszórtan, szervezetenként jelentkező antifasiszta harci készség általános megnyilvánulása erőt adott a januárra kitűzött pártkongresszuson fellépni akaró baloldali csoportoknak, részben a kormánnyal alkudozó, a nyilasokkal a harcot vállalni készülő pártvezetőségnek is. A munkásság megmozdulásának konkrét eredménye pedig abban nyilvánult meg, hogy a nyilasok ettől kezdve hosszú időn keresztül óvakodtak a munkásság szervezeteire rontani. A jó előre beharangozott újabb, december 1-i nagyszabású nyilas tüntetés részvevői, amelyre a szervezett dolgozók is alaposan felkészültek, messze elkerülték a munkásotthonokat.¹⁰⁵ Ez a körülmény nemcsak a munkásosztály önbizalmát növelte meg, hanem a különböző haladó, náci- és nyilasellenes polgári, értelmiségi és kispolgári erők rokonszenvével is találkozott.

Miközben az MSZDP a szélsőjobboldallal vívja küzdelmét és a kormánytól vár támogatást, a pártvezetőség legnagyobb meglepetésére Imrédy nyíltan a vele kompromisszumra hajló szocialista vezetőkre ront. A bécsi döntés után Imrédy totalításra törekvő reformprogramja nyomán kirobbant kormányválság, a NEP kettészakadása, majd újabb kormányfői megbízatása Imrédyt arra készíteti, hogy terveit megvalósítsa. Ebben a NEP-ből kilépett disszidensek mellett útjában álltak a szociáldemokraták is, akik, ha bátortalanul is, de a nyár óta ismételtten felemelték szavukat a munkáskamarák és a parlamentet kiiktatni akaró ter-

ezt akarják felbolygatni. Az ilyen gatzettek ellen a munkásság erélyesen szembeszáll, nem feledve, hogy „a nemzet sorsdöntő óráiban mindig méltóságteljes és nyugodt magatartást tanúsított”. Népszava, 1938. nov. 19.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ PI Archivum, 651. f. 6. cs. 1938. nov. 18., dec. 9. és Seres József, Gulyás Gyula szóbeli közlése.

¹⁰⁵ PI Archivum, 651. f. 6. cs. 1938. dec. 9. Népszava, 1938. dec. 2.

vek ellen. Most a kormányválság idején felve, a disszidensek körül tömörülő ellenzéktől távolmaradva és a kormánnyal a megegyezést változatlanul keresve lépnek fel Imrédy totális diktatúrára törő tervei ellen.¹⁰⁶

Imrédy miniszterelnök november 18-i megnyilatkozásában, miközben a szociális és munkáspolitikai fontosságát hangoztatta, félreérthetetlenül leszögezte, hogy nem tűri a munkásérdek-szervezetekben a nemzetköziség, „a pártszellem és klikkérdék” érvényesülését. A munkásságot — szögezte le — „teljesen a nemzeti gondolat szolgálatába kell állítani és ki kell emelni a pártszellem és klikkérdék vezetése alól”.¹⁰⁷ Alig egy hónappal később a kormányfő hejőcsabai beszédében, ahol a II. zsidótörvény-tervezet kérdéseivel is foglalkozott, a korábbiaknál pontosabban fogalmazva ismételte meg az MSzDP-vel kapcsolatos álláspontját. „Az ipari munkásság vezetése oda nem való kezekben van”, a II. zsidótörvény egyik célja éppen az, hogy „kivegyék a munkásság vezetését és a munkaközvetítést a zsidó kezekből”.¹⁰⁸ Imrédy szavait a kormány és szélsőjobboldali sajtó részéről hihetetlenül vad, szélsőséges, a szocialista szervezetek, s főleg zsidó vezetői elleni propagandahadjárat követte. A pártvezetőség kezdetben megpróbálta Imrédyt jobb belátásra bírni. Méltatta szociális érzékét, a munkásproblémák iránti fogékonyságát, „jóhiszemű” szemléletét. A párt nemzetközisége és a munkásvezetők elleni kirohanását az évtizedes „megkövesedett elfogultságnak” és a szélsőséges fasiszta propaganda hatásának próbálta beállítani.¹⁰⁹ A pártvezetőség azonban gyorsan meggyőződhetett arról, hogy Imrédy elhatározását nem lehet különböző gesztusokkal megváltoztatni. Ebben a pártvezetőség többségét segíti meggyőzni a „függetlenség zászlaja” alatt e napokban tömörülő Imrédyvel szemben álló ellenzék ismételt kísérlete a kormányfő megbuktatására, másik oldalon pedig a szocialista szervezetek ellen hozott újabb sorozatos intézkedések.

November végén vált ismertté, hogy a kormány nem engedélyezi a szakszervezetek és a párt időszakos lapjai többségének — köztük elméleti folyóiratának, a Szocializmusnak — a megjelenését.¹¹⁰ A szocialista szervezetek ellen újból kibontakozó propaganda-hecckampány, meg az MSzDP-nek a kongresszusra való készülődése idején, a kormány 30 napra betiltja a Népszavát.¹¹¹ A Népszava ugyanis vezércikkben ítélte el a készülő II. zsidótörvényt, az ennek hatására mind féktelenebbé vált antiszemitizmust. Kifogásolta továbbá, hogy a kormány a zsidóellenes intézkedéseket szociális mezbe öltöztetve, a szociális reformok megvalósításával, a parasztság földhöz juttatásának tervével kapcsolja össze. Néhány héttel később pedig Mussolini lapja, a Popolo d’Italia arról cikkezik, hogy a magyar kormány az MSzDP betiltására készül.¹¹²

Így az MSzDP közvetlenül az 1939 januárjára¹¹³ meghirdetett XXXI. pártkongresszus előtt igen nehéz helyzetbe került. Mindezt tetézte az a körülmény, hogy eddig a párton belül csak időnként és külön-külön, de a bécsi döntést követő örömmámorban már nyíltan jelentkező, szélsőséges nacionalista, antiszemita nézeteket hangoztató csoportok egységes programmal, egységbe tömő-

¹⁰⁶ Lásd a Népszava, 1938. okt. 20., nov. 9-i cikkeit.

¹⁰⁷ Népszava, 1938. nov. 19.

¹⁰⁸ Pártszervezet, 1939 január.

¹⁰⁹ Népszava, 1938. nov. 19.

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Föld és Szabadság, 1938 december.

¹¹² PI Archivum, 694. f. 10 doboz.

¹¹³ A kongresszust eredetileg 1938 november elejére, majd 1939 január elejére hirdették meg. Az első időpontot a bécsi döntés, a másodikat a Népszava betiltása miatt halasztották el. A kongresszus végül is 1939. jan. 29-én ült össze.

rülve léptek fel. Takács Ferencnek november 16-án a pártvezetőséghez eljuttatott beadványa már a párt politikai vonalának alapvető megváltoztatását követelte. E kimondottan nacionalista csoport ezt követően kidolgozott programjavaslata pedig követelte az MSZDP nemzeti és faji alapra helyezését.¹¹⁴

A bécsi döntést követően az MSZDP-ben megerősödött nacionalista befolyás tehát már nemcsak a területi kérdésben, hanem a párt alapvető politikai vonalában is érezte hatását. Amit eddig csak kívülről, a reakció akart rászorítani a pártra, azaz, hogy *helyezkedjék nemzeti alapra, szakítson nemzetköziségevel*, most már a párton belül jelentkezett.

A történetek a párttagságban, de a pártvezetőségben is felnyitotta sokak szemét. Buchinger, részben Mónus Illés is éppen ennek kapcsán ismerik fel, hogy a nacionalizmus nyomán az igazi nemzeti érdek elhomályosulása, a fasizmussal való kompromisszum-keresés micsoda veszélyeket rejt magában a szociáldenokrata mozgalomra nézve. „Nagyon tévednének tehát, ha volnának a mi sorainkban is olyanok, akik azt hiszik, hogy *a fasizmussal akárcsak kompromisszumot is lehet kötni* — írja Buchinger. Majd így folytatja: A fasizmus csak diktálni akar. . . , amennyiben taktikázik, nemcsak elnyomni és megsemmisíteni akarja azokat, akik vele szemben megegyezésre hajlandók, hanem előbb meg akarja őket csalni, aztán megszégyeníteni és aztán végleg megsemmisíteni. *A fasizmussal szemben a feladat tehát nem lehet más, mint az elveink, meggyőződésünk mellett való hűség és legelszántabb politikai ellenállás. A legjelentéktelenebbnek látszó ponton a legcsekélyebb engedmény is csak azt eredményezheti, hogy saját soraink gyengüljenek és bomlanának*” (az én kiemeléseim — P. I.).¹¹⁵

A párttagság és a pártvezetőség határozott fellépése megbuktatta ugyan a Takács—Bresztovszky-féle politika platformját, a párton belüli nacionalista hangulatnak azonban csak részben tudta útját állni. Az a körülmény, hogy a párt 1939 januári kongresszusa törölte a párt nevéből a „Magyarországi” jelzőt és megerősítette a pártvezetésnek a bécsi döntéssel kapcsolatos álláspontját, sőt az adott szituációban további területi követelésekkel lépett fel, ennek határozott jele.

Ugyanakkor a nacionalizmusnak a fentiekkel ellentétes oldala, németellenes tendenciának erősödése tette lehetővé, hogy az MSZDP kongresszusa felvegye központi feladatai közé *az ország függetlenségének védelmét*. Ez a célkitűzés, találkozóva a KMP hasonló irányvonalával később az antifasiszta nemzeti összefogás gyakorlati megvalósításának lényeges kiindulópontja lesz.

*

A későbbi területnövelések során az SzDP reagálása már lényegesen módosult. Hiányzik már az a nacionalista „örömmámor”, ami 1938-ban oly jellemző volt a Népszavára, 1939 tavaszán, amikor Csehszlovákia teljes felszámolásakor a kárpát-ukrajnai területek megszerzésére sor került. Az 1941 tavaszán Jugoszlávia szétzúzásakor fegyveresen megszerzett bácskai, muraközi területek „méltatásakor” a Népszava jóformán csak a hivatalos közlésekre szorítkozott. Igaz ugyan, hogy a második bécsi döntéskor, 1940 augusztus—szeptemberében a Népszava cikkei erősen emlékeztetnek 1938-ra; méltatják Horthy államfői bölcsességét és még Hitler-Németország érdemeit is kiemelik. Mégis Észak-Erdély „hazatértekor” nem annyira e terület fontosságát hangsúlyozzák, mint vele az erdélyi szabadságharcos és demokratikus szellem visszatérésének reményét és óhaját.

¹¹⁴ Részletesen lásd Pintér István idézett tanulmányát.

¹¹⁵ *Buchinger Manó: Pártgyűlési gondolatok. Szocializmus, 1938 december.*

A nacionalizmus visszafogottabbá válása is szerepet játszott abban, hogy a párton belül szélsőséges irányzat már nem ütötte fel fejét.

Az SzDP-ben a szovjetellenes háború idején, ha hatását tekintve nem is szűnik meg a 30-as évek második felében felerősödött nacionalizmus, de jelentősen visszazorul. Ismét erősödik, illetve uralkodóvá válik az a felfogás, hogy a területi kérdés megoldása elválaszthatatlan a Duna-medence népeinek és országainak békés együttélésétől. Az SzDP-nek 1943 tavaszán-nyarán kidolgozott programjavaslata a területi és a nemzeti kérdést illetően visszatér a húszas-harmincas években vallott jórészt helyes elvi megközelítéshez. Az a tény azonban, hogy a pártvezetés a gyakorlati politikát nem az elvi, hanem a napi érdekeknek erősen alárendelve irányította, az antifasiszta és háborúellenes harccal összefüggő fontos kérdések újból és újból nacionalista tálalásban kerültek megvilágításra — mint pl. a Kállay-kormány hintapolitikájának értékelése — ez természetesen kedvezőtlenül befolyásolta a szervezett dolgozóknak az antifasiszta harcban való részvételét.

*

Végül szeretnénk megjegyezni: Trianon és a vele összefüggő kérdések értékelése rendkívül bonyolult és szerteágazó feladata történetírásunknak. Ez a munka csupán kísérlet kíván lenni e probléma megvilágításához és annak bemutatásához, milyen tényezők játszottak szerepet egy alapjában véve internacionalista párt 1938-ban történt megingásában.